
A JUDAIZMUS MÚLTJA ÉS JELENE INDIÁBAN

ZAGYI NÁNDOR

1. A VIZSGÁLAT CÉLJAI ÉS MÓDSZEREI

A zsidó nép szórványba kényszerülésének és otthonkeresésének a babilóniai száműzetéssel, ill. közel fél évszázados fogsággal (i.e. 586-539) kezdődő, majd a második templom i.sz. 70-ben történt pusztulását követően felerősödő folyamata során a diaszpóra területi szerkezetében és demográfiai viszonyaiban bekövetkező változások a keleti zsidóság népességi arányának, szellemi kisugárzásának fokozatos csökkenéséhez vezettek. A 11-12. századtól kezdve előbb Közép- és Kelet-Európában, majd később Észak-Amerikában növekedésnek induló közösségek kulturális jelentősége, az ókor és a korai középkor századaiban virágzó orientális zsidósággal szemben, nagy mértékben felértékelődött. A lassan feledésbe merülő, kis létszámú ázsiai, észak-afrikai csoportok mára szinte teljesen eltűntek, a 20. század második felében, Izrael megalakulását követően, fokozatosan elhagyták lakóhelyüket.

A magyar földrajzi szakirodalom által is feldolgozott, és jól ismert európai gyökerű (*askenázi*) zsidósággal ellentétben, az egykor kiemelkedő vallási és szellemi irányító szerepet betöltő keleti szórvány közösségeinek kulturális és társadalomszerkezeti jellemvonásairól alig rendelkezünk információkkal. Különösen igaz ez India vonatkozásában, ami azért is hiányérzetre okot adó tény, mert a szubkontinens vallási vonatkozású irodalma egyébként sokrétű és részletes adatokkal szolgál az ország etnikai és vallási csoportjairól.

Az indiai zsidóság történelmi pályájának és mai helyzetének ismertetésével tehát kettős céloom volt: egyrészt bemutatni az amúgy is kevésbé ismert keleti diaszpóra helyi közösségeinek társadalom- és kultúrföldrajzi jellegzetességeit, másrészt bizonyos mértékig hozzájárulni az indiai vallásközösségekről szóló tényanyag bővüléséhez is.

Helyi tapasztalatszerzésre, személyes kapcsolatok kialakítására egyelőre sajnos még nem volt lehetőségem, így közvetett eszközökkel kellett élnem a kutatás során. Munkámat alapvetően öt különböző forrásra támaszkodva végeztem. A judaizmus történeti-földrajzi szerepéről általában, a külföldi (angol nyelvű) összefoglaló művek, monográfiák nyújtottak információt. A zsidóság mai, ill. közelmúltbeli demográfiai, migrációs jellemzőinek megismerésében az indiai és izraeli népszámlálások statisztikai adatsorai segítettek. Az egyes közösségek sajátos társadalomföldrajzi vonásairól, hitéletéről, a más vallású etnikai csoportokkal kialakult kapcsolatrendszeréről, valamint a világ zsidóságához és Izraelhez fűződő viszonyáról tájékoztattak a diaszpórában élők vallási-etnikai azonosság tudatának megőrzésével foglalkozó zsidó társadalmi szervezetek (Amisav, Savé Jiszraél, Kulanu) hon-

lapjai. Elsőrangú forrásirodalomként szolgáltak a szórványzsidóság kutatásában vezető szerepet játszó tudományos intézet, a tel aviv-i Nahum Goldmann Diaszpóra Múzeum (Bét Ha'tfucot) interneten közzétett, ill. megrendelhető szakmai publikációi. A helyi zsidóságot érintő napi közéleti és politikai aktualitások tekintetében a nemzetközi sajtó ide vonatkozó híradásai, beszámolóí szintén nélkülözhetetlenek voltak.

2. BEVEZETÉS: INDIA ÉS IZRAEL – KÜLÖNBSÉGEK ÉS PÁRHUZAMOK

A zsidóság és India kapcsolatrendszerének vizsgálata során, kezdő lépésként kézenfekvőnek tűnik a dél-ázsiai szubkontinens vezető állama és Izrael, mint zsidó állam kultúrtörténeti szerepének és geopolitikai, objektív földrajzi helyzetének összevetése.

A leginkább közismert tényekre, ill. adatokra támaszkodva, első megközelítésben a különbségek szembevetendők. Mind területük, mind pedig népességszámuk alapján a szélső értékeket képviselik a mai államok rangsorában. 3 287 590 km²-es területével India a világ hetedik legnagyobb országa¹, de lakosainak számát tekintve (1 148 millió fő², Kína után a második legnépesebb állam), még előkelőbb helyen áll, a Földön hozzávetőleg minden hatodik ember indiai lakos. Ezzel szemben Izrael mindkét tekintetben (20 770 km², 7,1 millió fő), a kis országok közé tartozik. Abszolút gazdasági teljesítményeiket figyelembe véve, humán erőforrásának mennyiségi túlsúlya következtében India ugyancsak jóval megelőzi Izraelt, a két állam között ebből a szempontból kerekén 16-szoros különbség mutatható ki (amíg Indiában a GDP értéke a vásárlóerő-paritás alapján 2007-ben 2 966 milliárd \$³ volt, és ezzel a Föld negyedik legnagyobb gazdaságát mondhatja magáénak, Izraelben a bruttó hazai termék értéke 185,8 milliárd \$-t ért el). A munkaerő jóval magasabb átlagos képzettségi szintjéből eredően a gazdaság termelékenysége, relatív jövedelemtermelő képessége viszont egy nagyságrenddel magasabb Izraelben (az indiai 2 600 \$-nyi egy főre eső GDP az izraelinek 1/10-e). Összességében tehát, India földrajzi jelentőségének (államterület, népességszám, gazdasági összteljesítmény) túlsúlya ellenére a kevésbé fejlett, szegény államok sorát gyarapítja, Izrael pedig a magas jövedelmű, nyugati gazdaságok táborába tartozik, az Európai Unió középmezőnyének országaihoz (Görögország, Szlovénia, Ciprus, Csehország) hasonló életszínvonalat biztosít lakosságának.

A nyilvánvaló különbségek mellett azonban, főként történeti- és vallásföldrajzi jellegzetességeik alapján jó néhány hasonlóságra is felfigyelhetünk. Történelme során mindkét ország⁴ kizárólagos szuverenitásra törekvő idegen hódítók egymást követő hatalomváltásainak színhelyéül szolgált; India elsősorban kimeríthetetlennek tűnő természeti erőforrás-tartalékai, a Szentföld pedig inkább stratégiai jelentőségű kereskedelmi útvonalai és spirituális-szagrális térfunkciója miatt volt vonzó te-

rület. Függetlenségük kivívása előtt mindketten a brit gyarmati érdekszféra részei voltak, saját, modern kori államuk kikiáltása és nemzetközi elismerése pedig a II. világháború befejezése után, néhány hónapos eltéréssel, gyakorlatilag egy időben ment végbe (India: 1947. augusztus 15., Izrael: 1948. május 14.). Önállóságuk elnyerésekor a valódi polgári demokráciát, a parlamentáris köztársasági államformát választották, amit a mai napig megőriztek. De az államalapítást közvetlenül követő politikai káosz, a domináns vallási közösségek által lakott területsztruktúrák angol uralom alatti mesterséges egységének megbomlása, majd a rivális felek egymás kárára történő területszerzési szándékai nyomán kirobbant fegyveres harcok (palesztin-izraeli konfliktus, indiai-pakisztáni szembenállás) szintén hasonló történeti szituációt képviselnek. Kétes dicsőség, hogy az ENSZ történetének első és második békekontingense Izraelhez és Indiához köthető (WILHELM Z. – PETE J. – KISGYÖRGY P. 2006). Ezen események következményeként India és Izrael is jelentős népességcsere helyszíne lett; a dél-ázsiai államot tömegesen hagyták el Pakisztánba távozó muzulmánok, az iszlám jogrend alapján szerveződő államból pedig hindu és szikh migránsok érkeztek Indiába. Izraelből ugyancsak nagyszámú muszlim palesztin népesség távozott, amely jórészt mostoha életkörülményeket biztosító jordániai menekülttáborokba kényszerült. A magát egyszerre ellenséges iszlám környezetben találó, szinte teljes keleti diaszpóra is elvándorolt, és tovább erősítette a zsidóság izraeli tömörülését, ugyanakkor feladta addig virágzó, keleti gyökerei által az orientális kulturális környezetbe könnyen beilleszkedő, és a társadalmi felemelkedés esélyét is biztosító közel-keleti, észak-afrikai közösségeit. Rokon vonásnak tekinthetjük azt is, hogy szomszédaiakkal évtizedeken át háborús viszonyban álltak, a velük szembeni területi vitáikat a mai napig sem tudták megnyugtatóan rendezni (India: Kashmír, Izrael: Golán-fennsík, Kelet-Jeruzsálem). Érdekes topográfiai jellegzetesség, hogy mindkét állam muzulmán szomszédja közé ékelődik, és annak területi egységét megbontja. India esetében ez a hasonlat ma már nem érvényesül igazán, hiszen Pakisztán és Banglades 1971 óta de jure két önálló entitás, előtte azonban az Indiai Köztársaság valóságosan is két államtestre osztotta azokat. Izrael a Palesztin Nemzeti Hatóság által felügyelt területet vágja ketté, nyugat felől a Gázai-övezettel, keletről Ciszjordániával határos. Politikátörténeti párhuzamnak tekinthető az a más-más korszakban – 1948-ban és 1995-ben – végrehajtott, de mind az indiai, mind az izraeli társadalmat mélyen megrázó merénylet is, amelyben a két állam egy-egy karizmatikus személyisége, hiteles szellemi-politikai vezetője esett áldozatul. A vallási és etnikai csoportok közötti megbékélést hirdető *Mahatma Gandhí* (1869-1948) és *Jicchak Rabint* (1922-1995) saját nemzete radikális-szélsőséges politikai elveket valló tagja gyilkolta meg.

Az indiai szubkontinens és a Szentföld között megmutatkozó vallástörténeti egyezések még nyilvánvalóbbak. Elég csak arra utalni, hogy mindkét terület az emberiség társadalmi fejlődését alapvetően meghatározó vallások, köztük több világvallás⁵ szülőföldje és otthona. India földjén formálódott ki a hinduizmus, a buddhizmus, a dzsainizmus és a szikhizmus, Palesztina pedig a zsidó vallás és a kereszténység kialakulásának színtere. A harmadik nagy monoteista vallás, az iszlám nem itt,

hanem Arábiában kelt életre, de a legszorosabb szálakkal kötődik Jeruzsálemhez (arab neve al-Quds, azaz a Szent), hiszen a vallásalapító, *Mohamed* eredeti szándékának, a judaizmus és a kereszténység iszlámban való feloldásának megvalósulása esetén minden bizonnyal e város lett volna az új, egységes egyistenhit szakrális központja. Noha a másik két vallást nem sikerült integrálnia, Jeruzsálem Mekka és Medina után ma is az iszlám harmadik legszentebb helye. A vallásföldrajzi hasonlóságok sorába illeszkedik az a tény, hogy mindkét állam területéről gyakorlatilag kiszorult egy ott megszülető, a Föld más részein hívők százmillióit vonzó későbbi világvallás. Miközben a buddhisták létszáma Indiában a legutóbbi adatok szerint valamivel 8 millió fő alatt volt, és ezzel az össznépségg kb. 0,8%-át⁶ adta, addig főként Kelet- és Délkelet-Ázsia államaiban közel 400 millió követője él, és 5,84%-os⁷ részarányával a világ ötödik legnépesebb vallása. Még fokozottabb mértékben érvényesül ez a tendencia a kereszténység esetében, amely a mai Izraelben a lakosság 2,1%-át mondhatja magáénak, de a hívők aránya az egész Szentföldön⁸ sem magasabb 10-11%-nál, számuk pedig nem több mint 4,2-4,3 millió⁹ fő, a Földön viszont ma a különböző keresztény felekezetekhez tartozik minden harmadik ember, így összességében 2,2 milliárdnál¹⁰ is több tagjával a legnagyobb világvallásnak számít. Közös vonás a két állam között, hogy legnépesebb vallási kisebbségüket a muzulmánok képviselik, Indiában 13,4%¹¹, Izraelben 16%¹² az iszlámot követők részesedése. Az sem mellékes tény, hogy a saját hazájukban ma domináns szerepet betöltő, több ezer éves¹³ múltra visszatekintő, de a missziós hiterjesztést elutasító vallások az összlakosságnak nagyjából azonos szegmensét képviselik: Indiában a hinduk aránya 80,5%¹⁴, míg az izraeli zsidóság a népesség valamivel több mint 3/4-ét adja (76,4%)¹⁵. Ugyancsak említésre méltó hasonlóság az a hinduizmus és judaizmus esetében is kialakuló, többnyelvű közösség¹⁶, amely a környezetükben élő, más hitű népekkel szemben a lingvisztikai különbségeiken felülemelkedő, az egységet megőrző vallási alapú nemzeti ethoszt létrehozta, ill. megőrizte (zsidó vallás - zsidó nép, hinduizmus - a hinduk, mint nemzet).

3. A JUDAIZMUS UTÁNI MONOTEISTA VALLÁSOK MEGJELENÉSE INDIÁBAN

A fenti, vallási vonatkozású tények és adatok már előre jelezték azt, hogy az indiai népesség szinte teljes egésze két nagy vallásrendszerhez kötődik. Túlnyomórészt a helyi eredetű, a magasabb igazság, a mindenség végső valósága felé vezető utat járó, ún. dharmikus vallások (a hinduizmus, szikhizmus, buddhizmus vagy dzsainizmus) hívei, kisebb részben pedig a zsidóság ősatyjáról elnevezett, ábrahám, egyistenhívő vallási közösségek (iszlám, keresztény, bahá'í, zsidó) tagjai. Az előbbiekek részaránya 83,6% körül alakul, az utóbbiaké 15,9%-ra¹⁷ tehető. Kivételt jelentenek a néhány tízezer főt számláló *párszúk*, akik az i.sz. 7. században menekültek el az iszlám által meghódított Per-

zsiából. A Jó és a Rossz, a Fény és a Sötétség párharcából a hívők helyes viselkedése, jó cselekedetei segítségével majdan győztesként kikerülő pozitív erőben bízó, dualista felfogást tükröző, ősi iráni vallás, a zoroasztrizmus követői Gujaratban telepedtek le, ma pedig csaknem kizárólag Mumbaiban és környékén élnek.

Az egyistenhit eszméjét megteremtő, ill. azt időről-időre megújító vallások délnyugat-ázsiai centrumterületükről híveik önkéntes vagy kényszer hatására történő sorozatos elvándorlása, ill. elűzése során eljutottak Földünk szinte minden tájára, így Indiába is.

A 19. századi Perzsiában alapított, és az izraeli Haifa városában központi szentéllyel rendelkező mozgalom, a világ legfiatalabb önálló monoteista vallása, a *bahá'izm* a vallások és emberek egyenlőségét, céljaik azonosságát, az emberiség egységét hirdetve a társadalmi, etnikai és vallási megkülönböztetés felszámolásáért küzd. Tanítása szerint a korunkban még civilizációs és vagyoni különbségek által megosztott földi népességnek egy egyetemes világállam keretei között kell összeolvadnia. A bahá'í hitűek úgy vélik, hogy e kívánatos társadalmi állapot elérésekor szükségszerűen megszűnnek az egyes nemzetek és vallási csoportok között ma fennálló nézeteltérések, gyűlölködések, de eltűnnek a lokális közösségek vagyoni különbségei is, nem létezik majd nélkülözés, de fölösleges felhalmozás sem. A rendkívül pozitív tartalmú, de utópisztikusnak tűnő érvelés szerint a ma háborúk által felemésztett, de a világbéke korában szabaddá váló anyagi eszközök a megélenkülő gazdasági fejlődés alapját képezik majd. A teljes univerzalitás igényével fellépő bahá'izm a fenti célok elérése érdekében, a vallások közt egyedülálló módon, kifejezetten világi, gyakorlati intézkedések bevezetését is elengedhetetlennek tartja: olyan közös, nemzetközi idegen nyelv megalkotását, és az anyanyelv melletti kötelező oktatását, amely az egyes népek közötti kommunikációt akadálytalaná teheti, egy ún. világparlament létrehozását, amelybe minden nemzet delegál tagokat, egy általános joghatóságú legfőbb bírói testület felállítását, valamint az egységes pénz-, súly- és mértékrendszer kialakítását.

A bahá'í hit a 20. század első évtizedében jelent meg Indiában. Legkorábbi képviselőjének a szikh származású *Pritham Singhet* (1881-1959) tartják. A Punjabi Egyetem későbbi közgazdász professzora és az első bahá'í hetilap kiadója 1904-ben ismerkedett meg az új vallással. A hinduk közül az egyetemes hitelveket egy *Narayanrao Rangnath Shethji* nevű jogász (megh. 1943), a később *Vakil* néven közsismertté váló és köztisztviselőként álló személyiség vette át 1909-ben. Ő maga találkozott a Szentföldön a vallásalapító *Bahá'u'lláh* „Isten Dicsősége” (1818-1892) fiával, *'Abdu'l-Bahával* „a Dicsőség Szolgája” (1844-1921), aki vallási vezetőként apja tanításait továbbörökítette. Később Shethji maga is fontos tisztséget vállalt, 1923-ban India és Burma Nemzeti Szellemi Tanácsának elnöke lett.

Ma a világ legnépesebb bahá'í közössége Indiában él, számukat 2,2 millió¹⁸ főre teszik (az összes bahá'í hitű 40%-a); több mint 10 000 településen otthonra találtak¹⁹. Tagjaikat 17 regionális, és mintegy 700 helyi tanács fogja össze. Országos szentélyük, az Isten, a vallások és az emberiség egységének szentelt, 1986-ban felépült, és évente 4 millió látogatót vonzó építészeti remekmű, a Lótusz Templom Delhiben található.

A történelmi adatok tanúsága szerint az *iszlám* a muzulmán hódító hadak betörései előtt elérte a szubkontinenst. Ismert tény, hogy arab kereskedők Délkelet-Ázsia felé tartó tengeri útjaik során már új vallásuk felvételét megelőzően érintették a Malabár-partot, ahol az idővel muszlimmá váló utazók később állandó településeket is létrehoztak. A Hindusztáni-félsziget délnyugati tenger melléki vidéke, nagyjából a mai Kerala állam területe ad otthont tehát India legősibb, iszlám vallású népességének, az ún. *Mappila*²⁰ közösségnek, amelyet az arabok és a betért helyi őslakosság utódai alkotnak. A Kochitól északra fekvő Kodungallur településen 629-ben, még Mohamed életében felépült első indiai mecset (*Cheraman Juma Masjid*) az iszlám jelenlét legkorábbi emléke.

Az iszlám katonai erőre támaszkodó térfoglalása északnyugat felől érte el Indiát. Az *Omajjád Kalífátus* hadai a 710-es évek elején törtek be Dél-Ázsiába, és az Indus alsó folyása menti területek (Beludzsisztán, Sindh, Punjab déli része) Karachitól Multanig muzulmán uralom és kulturális befolyás alá kerültek. A 10. század végén megalakuló khoraszáni muszlim állam, a *Ghaznavida Birodalom* (963-1187) tovább terjeszkedett a szubkontinensen, és egész Punjabra kiterjesztette az uralmát (fővárosa 1151-től Lahore lett). A 12. század végén a térségben egy szintén közép-ázsiai eredetű, a dinasztia-alapító Mohamed Ghuriról elnevezett új hatalom váltotta fel a Ghaznavida államot. A *Ghuridák* tovább gyarapították indiai területeiket, birtokukba vették Rajasthan északi részét és Haryanát, majd Észak-Indiában a Yamuna és a Gangesz mentén egészen Bengáliig nyomultak előre. A Mohamed Ghuri halála után, egyik hadvezére által alapított, és az új fővárosról elnevezett *Delhi Szultánátus* (1211-1526) különböző muszlim dinasztiái kiterjesztették uralmukat a félsziget déli részeire is, de Rajasthan, Gujarat, a Malwa-fennsík, Bengál és a Dekkán bizonyos területeinek helyi uralkodói időről-időre függetleníteni tudták magukat Delhitől. A szultánátus korát az indiai kultúra egyik legvirágzóbb periódusának tartják, az ún. *indomuszlim* civilizáció alatt a számtalan maradandó építészeti, zenei, irodalmi és vallási mű mellett megszületett az *urdu*²¹ nyelv is. Az utolsó nagy muzulmán államalakulat India történetében a *Mughal Birodalom* (1526-1858) volt. A dinasztia-alapító Babur a török-mongol származású, de perzsa kultúrájú Timuridák örökségét képviselte, és egy minden addiginál nagyobb iszlám hatalom alapjait rakta le. A birodalom legnagyobb kiterjedését a 17-18. század fordulóján érte el, ekkor a félsziget legdélibb csücskét kivéve Dél-Ázsia több mint 4 millió km²-es területét uralta. A Mohamed Akbar trónra lépésétől Aurangzeb haláláig tartó (1556-1707) 150 év a szilárd központi államhatalom kora, a Mughalok mai napig fennmaradt tárgyi öröksége kiépülésének időszaka. A következő másfél évszázad már a belső hatalmi harcok, helyi felkelések, agrárválságok,

a növekvő vallási intolerancia és a brit gyarmati uralom előretörése által fémjelzett hanyatlásé, melynek során az egyre jelentéktelenebbé váló államhatalom szuverenitása fokozatosan szorult vissza Delhi falai közé.

E több mint ezer éves muszlim jelenlét során a társadalom legkülönbözőbb rétegeinek tagjai közül verbuválódott az iszlám növekvő tábora. A hinduk közül éppen a legalacsonyabb és legmagasabb státusú népesség, az új vallás átvételével a társadalmi felemelkedésben, ill. a hatalom megőrzésében bízók mutatták a legnagyobb hajlandóságot arra, hogy elismerjék a Mohamednek kinyilatkoztatott isteni igazságot. A muzulmánok másik nagy csoportját az idegen hódítás során Indiába került hatalmi elit és birodalmi udvartartás tagjainak, ill. a bevándorló és megtelepedő kereskedőknek helyi nőktől származó, muszlimnak születő utódai alkotják. Az eltérő korú és eredetű indiai muzulmán közösségek (Mappila, Bohra, Khoja, Nawait, Pathan stb.) ma is nyilvántartják származásuk körülményeit, és határozott identitástudattal rendelkeznek, nevüket gyakran a közös ősökre utaló jelzővel egészítik ki (Syed, Sheik, Khan stb.).

A tartós és mély nyomokat hagyó, ma is élő iszlám kulturális és politikai befolyás következménye a muszlimok (sportolók, filmszínészek, politikusok, köztük három köztársasági elnök) számáranyuk mértékét felülreprezentált közéleti jelenléte, ill. tevékenysége az Indiai Köztársaságban.

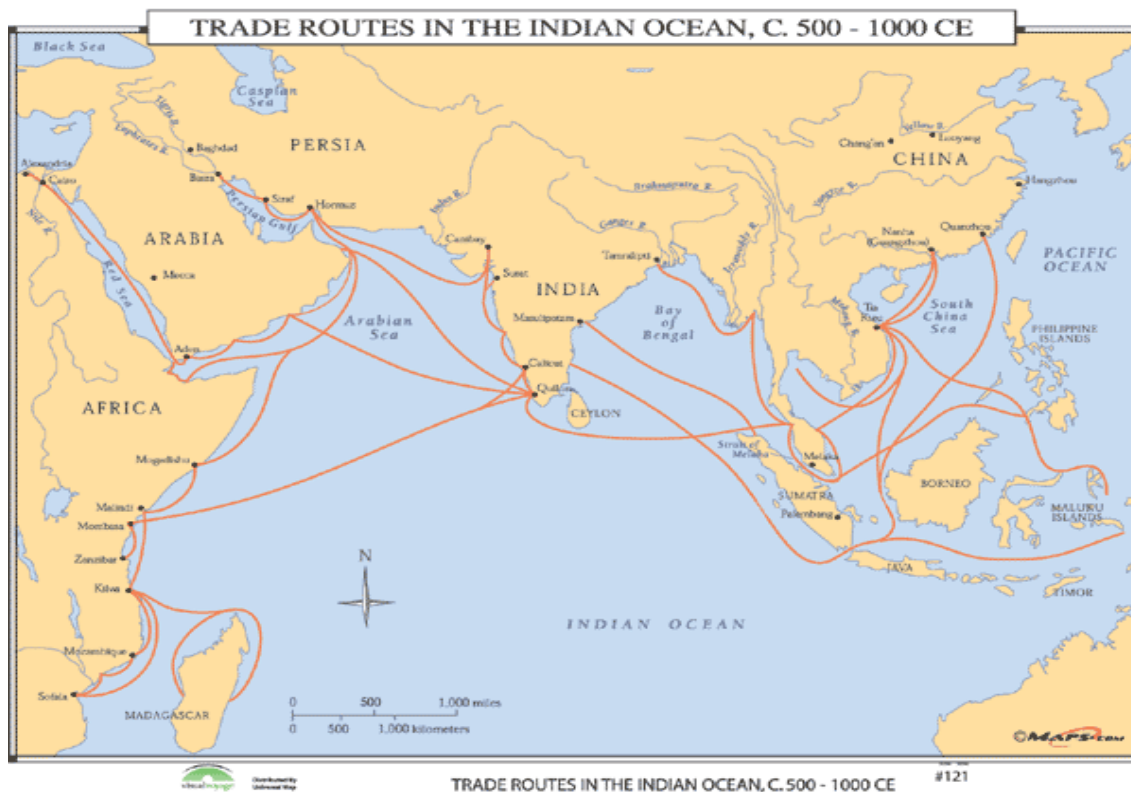
Noha létszámukat mind saját érdek-képviselői szervezeteik, mind az ún. Hindutva (hindu nacionalista) mozgalom prominens személyiségei – a muzulmán közösség valós erejének demonstrálása, a kisebbségi jogok bővítésének igénye, másrésről pedig a rohamosan terjedő iszlám fenyegető veszélye okán – igyekeznek eltúlozni (az össznépesség 20-30%-a). Ezen adatok hitelességét egzakt vizsgálati eredmények nem támasztják alá, így egyedül a legutóbbi, 2001-es népszámlálás hivatalos arányszámaira hagyatkozhatunk a muszlim lakosság számának és területi eloszlásának meghatározásakor. Az 1 148 millióra becsült (2008) mai indiai népességet alapul véve, és a muzulmánok évtizedek óta növekvő részarányának 2001 óta történt – valószínűsíthető – emelkedésétől eltekintve létszámukat napjainkban 153,8 millió főre tehetjük, azaz az ország Indonézia és Pakisztán után Földünk harmadik legnagyobb muszlim közösségével rendelkezik. A hindu többség részéről félelmek és ellenérzések által szemlélt demográfiai jellemvonásuk a népességnövekedés átlagos ütemét meghaladó produktivitásuk. Az 1991 és 2001 közötti dekádban tényleges népszaporodásuk mértéke éves átlagban 36‰ volt, a hinduk 20,3‰-ével szemben, ráadásul az 1981 és 1991 közötti évtizedhez viszonyítva ezek az értékek a muszlimok esetében növekvő, a hinduknál csökkenő tendenciát jeleznek. Megjegyzendő, hogy az ellentétes irányú folyamatok oka nem a természetes népszaporodás eltérő irányában keresendő, azt minden bizonnyal az egyes vallási közösségek vándorlási különbözetének eltérő arányai okozzák.

Az iszlám regionális megoszlását az államok és szövetségi területek, mint legmagasabb szintű adminisztratív egységek keretei közt vizsgálva, megállapítható, hogy az két helyen, a Malabár-part előtt fekvő szigetcsoporton, Lakshadweep (UT) területén (95,5%), valamint Jammu és Kashmir ál-

lamban (67,0%) abszolút többségben van. További hat államban részesedése meghaladja az országos átlagot (13,4%): Assam (30,9%), Nyugat-Bengál (25,2%), Kerala (24,7%), Uttar Pradesh (18,5%), Bihar (16,5%), Jharkhand (13,8%). Az össznépességhez viszonyított alacsonyabb relatív jelenlétük ellenére több milliós muszlim lakosság él még Maharashtra (10,3 M), Andhra Pradesh (7 M), Karnataka (6,5 M), Rajasthan (4,8 M), Gujarat (4,6 M), Madhya Pradesh (3,8 M) és Tamil Nadu (3,5 M) államokban. Ha a területi beosztást tovább finomítjuk, és az egyes államok legalább 10%-nyi muzulmán népességgel rendelkező körzeteit (district) vesszük alapul, Lakshadweepen kívül öt, egymástól többé-kevésbé elkülönülő iszlám tömb rajzolódik ki: északon Jammu és Káshmír, a pakisztáni határ mentén Rajasthan és Gujarat nyugati része, a Hindusztáni-alföld, a Malabár-part (Kerala) és a Dekkán középső-nyugati területe, amelyet nagyjából a Bangalore és Indore között húzódó 200-400 km széles öv alkot.

Szinte születésével egy időben a *kereszténység* is megjelent Indiában, mégpedig ugyanott, ahol, később az iszlám is először követőkre talált: Keralában. A véletlennek nem tulajdoníthatunk nagy szerepet, hiszen az Indiai-óceán északi részén futó tengeri útvonalakba beékelődő, azokat megszakító délnyugat-indiai partok lakossága nem csak a Közel-Keletről származó árukat, de az onnan érkező szellemi-kulturális hatásokat, vallási eszméket is befogadta (1. ábra). A hagyományok szerint a keresztény hitelvek első terjesztője *Jézus* egyik tanítványa, a keleti missziót felvállaló *Szent Tamás* volt, aki 52-ben érkezett a Malabár-partra. A bizonyítható források alapján valószínűbbnek tűnik az, hogy egy mezopotámiai hittérítő és kereskedő, *Canai Tamás* által vezetett néhány száz fős, menekültekből álló, 345-ben Keralába érkező csoport hozta el az evangélium üzenetét. Az idők során egyre növekvő, több egyházra, ill. felekezetre oszló, dél-indiai keresztény közösség (*Szír Malabár Nasraní²²*) történelmi emlékezetében minden bizonnyal összekeveredett a két Tamás személye, és ma a kereszténység még régebbi jelenlétét igazolandó, Jézus apostolát tekinti szellemi ősének.

1. ábra. Az Indiai-óceán kereskedelmi útvonalaira beékelődő Hindusztáni-félsziget

Forrás: http://www.worldmaponline.com/UnivHist/30299_6.gif

A kereszténység második hulláma az európai hatalmak megjelenésével érte el Indiát. Közülük a 16. század elejétől kiépülő portugál kereskedelmi telepek misszionáriusai voltak a legelszántabbak a hit terjesztésében. A latin rítusú (római katolikus) egyház befolyási övezetét egész Ázsiára érvényes pápai felhatalmazás alapján igyekeztek minél intenzívebben, egyre erőszakosabb módszerekkel is növelni. A katolikus eszme kizárólagosságának az 1961-ig portugál fennhatóság alatt álló gyarmaton, Goában sikerült leginkább érvényt szerezniük, amiben nagy szerepe volt a már *Xavéri Szent Ferenc* (1506-1552) által is szorgalmazott, 1560-ban felállított, és hivatalosan 1812-ig létező Inkvizíciónak. E kegyetlen egyházi intézmény a vallásukat nyilvánosan gyakorló, nem keresztény hitűekkel (muszlimok, hinduk, zsidók) együtt határozottan fellépett a jezsuita misszióknak behódolni kényszerülő, megalkuvó, de titokban korábbi vallásának előírásai szerint élő népességgel szemben is. A „bűnösöket” vagyonelkobzással is büntető testület a jövedelemkoncentráció hatékonyságát erősítő erőszakszervezetek mintapéldája volt.

A keresztény társadalom harmadik rétegét a brit terjeszkedést követő békés, szociális célzatú mozgalmak alakították ki. A 19. század elejétől kezdve egyre tevékenyebb, elsősorban protestáns egyházak jóval kisebb sikereket értek el az őslakosság megtérítésében, mint a portugálok, de a Jézus-követők új tábora önkéntes alapon, és nem a fegyverek ereje által növekedett. A humanitárius, emberbaráti elveket hirdető, a keresztény lelkeséget hitelesen képviselő vallási csoportok jelentős szerepet vállaltak a szociális és oktatási infrastruktúra kiépítésében. E munka sikerességének tanúja a sok iskola és kórház nevében továbbélő keresztény, ill. európai örökség.

A 2001. évi adatok alapján a harmadik legnépesebb indiai vallás; a lakosság 2,3%-a, több mint 24 millió ember vallotta magát kereszténynek, de az egyes indiai egyházak által tagjaik létszámáról közölt, minden bizonnyal felülértékelt számadatok összesítése 35 milliós eredményt ad. A szinte áttekinthetetlenül szövevényes, közel 20, időnként önállósuló, vagy egyesülő felekezetből álló egyházi struktúra legdominánsabb elemét a *katolikusok* képviselik, az ún. *sui iuris*, vagyis a pápa joghatóságát elismerő, de saját keleti rítusukat követő felekezetekkel együtt híveik részaránya kb. 50%, míg a *protestánsok* 30%-nyian vannak, az ortodox, pontosabban *ókeleti egyházak* tagjai pedig hozzávetőleg a keresztény népesség 1/5-ét adják.

A 19. század második felétől kezdve gyorsan növekvő keresztény, elsősorban protestáns közösségek alakultak a mai India északkeleti részén élő, ún. protoindokínai törzsek (khasik, mizók, nagák) területén. Mára az e népeknek otthont adó kis területű és népességű államok egy részében a keresztények abszolút többségbe kerültek: Nagaland 90%, Mizoram 87%, Meghalaya 70,3%, de Manipurban (34%) és Arunachal Pradeshben (18,7%) is viszonylag jelentős részarányt képviselnek. Az Assam keresztény lakosságával (3,7%) együtt 6,2 milliós létszámú tömbben él az indiai keresztények 1/4-e. Legnagyobb népességtömrőlésüket azonban India déli részén érik el; Goa (26,7%, 0,36 M) Karnataka (2%, 1,0 M), Kerala (19%, 6,1 M), Tamil Nadu (6,1%, 3,8 M) és Andhra Pradesh (1,6%, 1,2 M) államok főként óceánparti körzeteiben telepedett meg a teljes keresztény lakosság fele.

4. A ZSIDÓ DIASZPÓRA TÖRTÉNETI ÉS FÖLDRAJZI TAGOLÓDÁSA

A legrégebbi hagyományokkal rendelkező, ugyanakkor legkisebb létszámú monoteista vallási közösséget Indiában a zsidóság alkotja, amely azonban a globális diaszpórához hasonlóan területileg elkülönülő, valamint eltérő korú és származású, tehát különböző kultúrájú csoportokból álló „heterogén egység”. A zsidó nép ugyanis, a közös vallás és a közös haza (*Erec Jisraél, Jeruzsálem, Cion* stb.), mint szétszakíthatatlan kötelékek által összetartott egyetlen etnikum a világban való szétszóró-

dása során egymástól fizikailag eltávolodó, más és más társadalmi környezetbe kerülő részekre szakadt, az új civilizációs hatások és a genetikai keveredés következtében pedig életkörülményeik, nyelveik, külső megjelenésük megváltozott, és helyi jellemvonásokkal gazdagodott.

A diaszpóra alapvetően nyelvi-kulturális különállását kifejező, hagyományos, történeti szemléletű felosztás szerint a zsidó szórvány három fő csoportra tagolódik.

Az *askenázi*(i)²³ kultúra bázisát, kisugárzási centrumát az Alsó-Rajna vidékén megtelepedő zsidóság alakította ki az i. sz. I. évezred végére. A 11. században még viszonylag kis területű, a Párizs, Metz, Strasbourg, Speyer, Worms, Mainz és Köln, mint jelentősebb zsidó népességgel rendelkező rabbinikus központok által kijelölhető régióból az elkövetkező századokban meginduló, főként keleti irányú elvándorlás és népességgyarapodás az askenázi zsidóság szállásterületét és létszámát óriási mértékben megnövelte. E kultúra hatása a 14. században már az egész mai Németország, Csehország, Lombardia, Normandia, Burgundia és Anglia területén is érezhető volt, a 16. századra pedig nyugaton Bretagne-t és Provence-t, délen Itália középső részét, nagyjából Rómáig, keleten pedig Lengyelországot, Morvaországot, Sziléziát, Magyarországot, Litvániát, ill. az egész Baltikumot és Kelet-Európát is elérték a kereskedő-kézműves foglalkozású, sajátos liturgikus hagyományt ápoló zsidó közösségek. Az egymástól egyre távolabb kerülő csoportok közötti kapocs szerepét az askenázinak is nevezett *jiddis* nyelv töltötte be. A jiddis a német egyik változatának tekinthető, amely héber, ill. a területileg változó nyelvi környezetben más, főként szláv elemekkel is gazdagodott, de minden esetben héber betűkkel íródott.

Az askenázi létszámgyarapodása a zsidóság egészén belül kiemelkedően intenzív volt; míg a 11. századi Rajna vidéki közösségük a világ zsidó népességének hozzávetőleg 3%-át adta, az 1930-as évekre részesedésük elérte a maximumát (1931-ben 92%), de ma is a legnépesebb csoport, a 13,2 millióra (2002)²⁴ becsült összzsidóság 80%-a askenázi származású.²⁵ A déli területeket (Dél-Franciaország, Ibériai-félsziget, Dél-Itália, Balkán) leszámítva egész Európa zsidósága, és az utóbbi két évszázadban az Újvilágba kivándorló népesség túlnyomó többsége is e közösséghez tartozik. Napjainkban legnagyobb részük az Egyesült Államokban él, a 6 milliónyi észak-amerikai zsidó jelentős része askenázi gyökerekkel rendelkezik.

A diaszpóra sokszínű világának másik jelentős képviselője a *szezárd* zsidóság. Ma mindazokat a közösségeket e családba soroljuk, amelyek az ibériai latin kultúrkörből származnak. A csoport megjelölése Hispánia héber nevére, a *szezárad* szóra vezethető vissza. A szezárd jelzőt gyakran szélesebb értelemben használják, és azokat az ázsiai és afrikai eredetű zsidókat is ide sorolják, akik a szezárd vallási hagyományokat átvették.

Hispánia zsidóságának 1492-es kiűzése után a szezárdok döntő része az *Oszmán Birodalom* különböző részein talált otthonra, legnépesebb és legvirágzóbb közösségeik Isztambulban és Szalonikiben jöttek létre. Jelentős létszámú csoportok telepedtek meg Marokkó északi részén, Tanger, Tetouan, Melilla, Ceuta környékén. Kevésbé egységes réteget alkotnak a Spanyolországból elszármazó

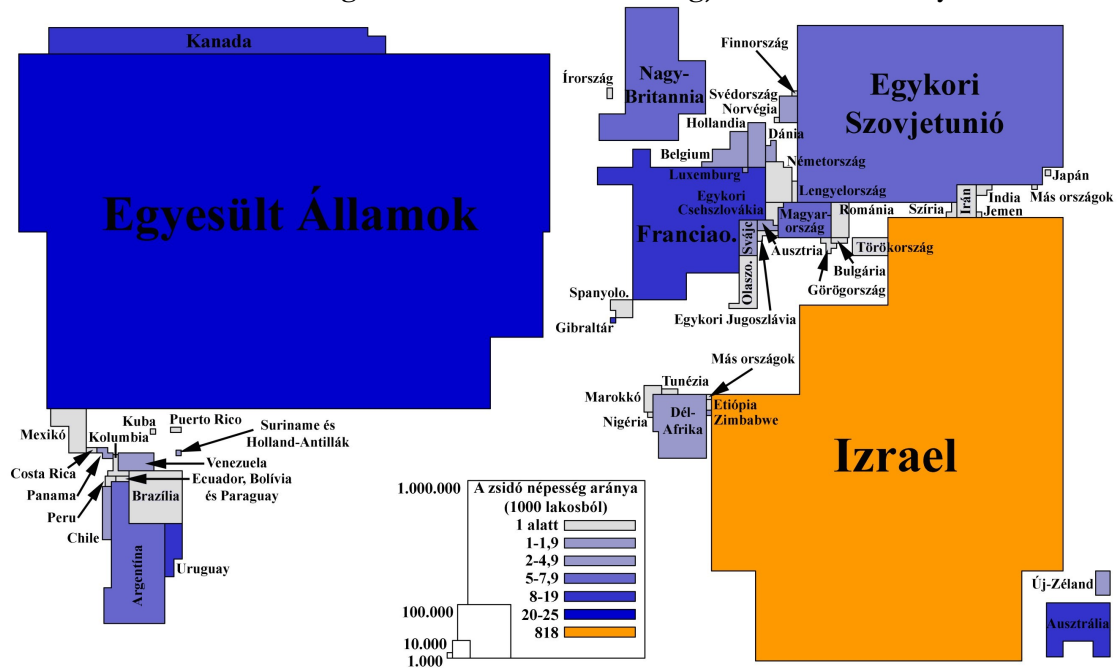
marannusok vagy *marannók*²⁶ utódai. A szefárd zsidóság saját nyelve a *ladino* volt, amely az ókasztíliai alapnyelv előbb héber és arab, később török, görög és más balkáni nyelvekből származó kifejezésekkel tarkított dialektusaként is felfogható.

A szórvány harmadik ágát az ún. *miszraci*, azaz keleti zsidóság alkotja. A hagyományos felfogás szerint az iszlám kulturális befolyása alatt álló észak-afrikai, közel-keleti, közép-ázsiai és kaukázusi területek helyi nyelveket használó zsidó népessége tartozik ebbe a körbe. Számuk mára minimumálásra csökkent, Izrael megalakulása után fokozatosan elhagyták korábbi lakóhelyüket.

E hármas tagolás azonban alkalmatlan arra, hogy a Föld teljes zsidóságát rendszerbe foglalja, hiszen pl. a fekete-afrikai, dél- és kelet-ázsiai területek népességének egy részét nem fedi le. Az Európán kívüli óvilági zsidóságot, a balkáni közösségeket is beleértve éppen ezért szokták az orientális jelzővel összefoglalni.

A fenti kényszermegoldást elkerülendő, célszerűbb a ma már politikai határokkal sokkal inkább tagolt állami térstruktúrában megjelenő diaszpóra földrajzi régiók, országcsoportok szerinti elkülönítése (2. ábra).

2. ábra. A zsidóság állami térstruktúrában megjelenő területi arányai

Forrás: BARNAVI, É. 1995 alapján szerk. WILHELM Z. – ZAGYI N.

A jelentősebb történeti múlttal rendelkező, sajátos hagyományokat ápoló közösségeket egy olyan területi rendszerben szokták vizsgálni, amelynek a részeit Amerika, Európa, a Kaukázus és Krím vidéke, Észak-Afrika, valamint Délnyugat- és Közép-Ázsia, a szubszaharai Afrika, végül Dél- és Kelet-Ázsia alkotja.

Ez utóbbi régióban India mellett három másik mai állam területén is kialakult néhány kisebb zsidó szóróvány, amelyek mára szinte teljesen eltűntek.

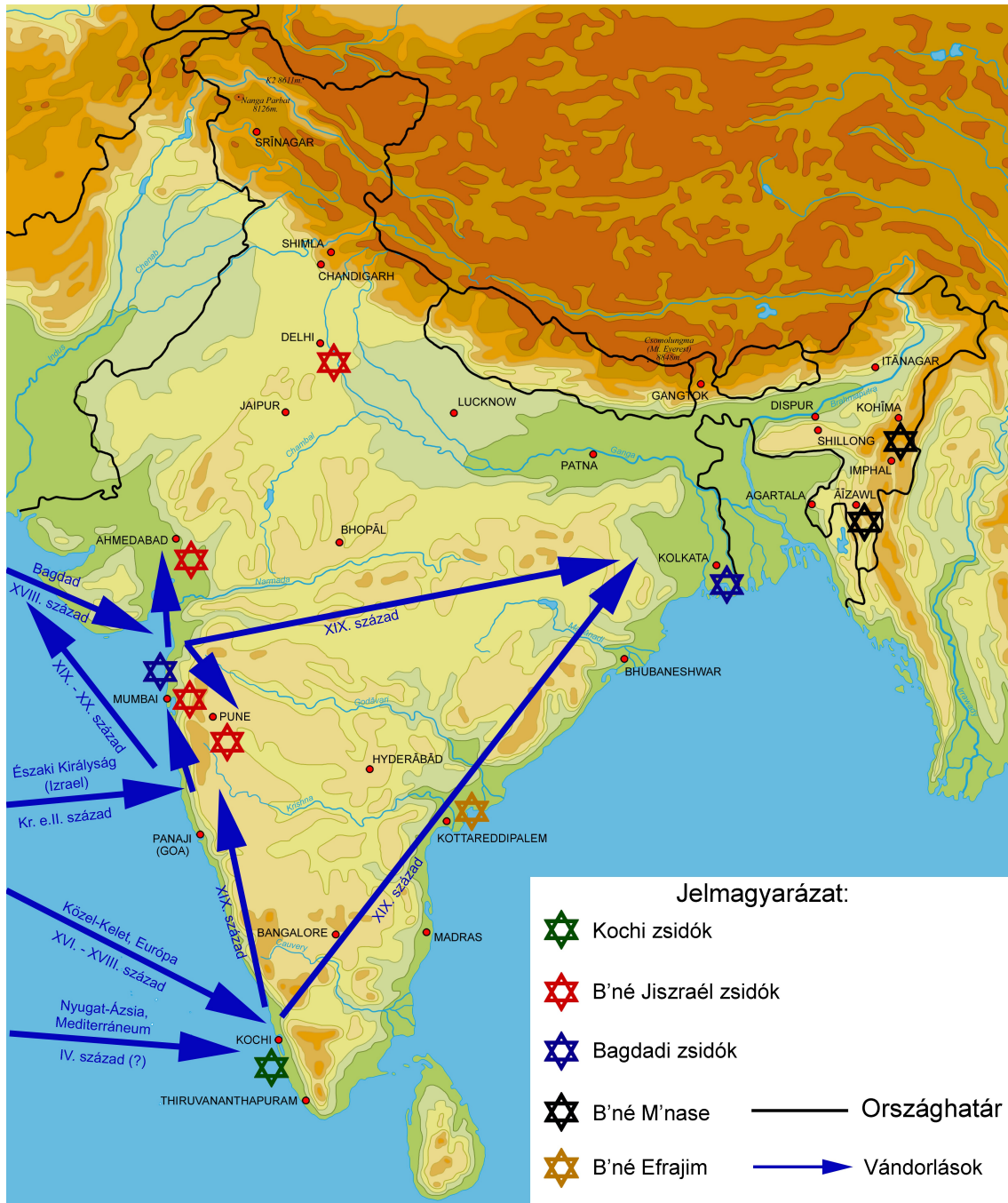
Közülük talán a legérdekesebb a Henan tartománybeli *Kaifeng* zsidó közössége, amely 1163-ból származó zsinagógája alapján legalább a *Déli Szung-dinasztia* korától (1127-1279) élt ezen a helyen, és amelynek ősei valószínűleg Közép-Ázsiából származó kereskedők voltak. A 17. század elejéig teljesen ismeretlen csoport a zsidó történelmi múlt egyik legkülönlegesebb, a 20. században teljesen el-sorvasztott, de ma újra éledező társadalmi örökségét képviseli.

A *manilai* zsidóság gyökerei a spanyol gyarmati uralom kezdetéig nyúlnak vissza. A 16. század végén letelepedő marannók voltak az első zsidók, akik azonban az Inkvizíció árnyékában továbbra sem gyakorolhatták nyíltan vallásukat. Így a közösség érzékelhető növekedése csak a 19. században indult meg, ami az USA politikai hatalomátvételét követően tovább erősödött, mára azonban újra néhány száz fős csoporttá olvadt.

A jelenlegi *Pakisztán* területének zsidó lakói valójában nem alkottak külön egységet, ők az indiai zsidóság részét képezték. Legjelentősebb központjuk Karachi volt, ahová Mumbaiból, ill. Maharashtraból érkeztek az első betelepülők a 19. században. Északnyugaton, a peshawari közösséget Buharából származó zsidók hozták létre. A 20. század második felében ellenségessé váló iszlám környezetből többségük távozni kényszerült.

Az Indiai Köztársaság területén ma a zsidóság öt eltérő eredetű, egymástól távol élő, kis létszámú csoportja különböztethető meg (3. ábra). A két legrégebbi múltra visszatekintő közösség – a *B'né Jisraél* (Izrael fiai) és a *kochi zsidók* – Indiába érkezésének pontos ideje korabeli, hiteles források hiányában nem állapítható meg, az azonban bizonyos, hogy a ma főként Mumbaiban, ill. a Kerala állambeli Kochiban és annak környékén élők már több mint egy évezreddel a brit uralom idején a Közel-Kelet különböző részeiről bevándorló, és a nagyvárosokban letelepedő, ún. *bagdadi zsidók* előtt jelen voltak a szubkontinensen. A két legfiatalabb, a judaizmushoz mindössze néhány évtizede visszatérő, származásukat a *tíz elveszett izraeli törzs*²⁷ visszavezető különleges népcsoport az északkeleti Manipur és Mizoram államokban, ill. Andhra Pradeshben élő *B'né M'nase* (M'nase fiai) és *B'né Efrájim* (Efrájim fiai).

3. ábra. India zsidó közösségeinek területi elhelyezkedése és vándorlási irányai

Forrás: szerk. WILHELM Z. – ZAGYI N.

5. B'NÉ JISZRAÉL

A saját magát Izrael fiainak nevező közösség történetének legvitatottabb elemét az Indiába érkezésük idejére és körülményeire vonatkozó bizonytalanságok jelentik. A sokáig elszigetelten élő, csak a judaizmus legősibb rétegéhez tartozó vallási tradíciókat, ill. előírásokat őrző csoport szájhagyomány útján továbbörökített, a számmisztikát is felhasználó mesés eredetmondája szerint elődeik Izrael földjéről származó kereskedők, más változatokban a *Szeleukida* hatalom elől menekülők voltak, akik Egyiptomon, ill. a Vörös-tengeren át érkeztek, de a Konkan-parton (a mai Thane és Mangalore közötti partszakasz, ill. szűkebb értelemben a Maharashtra állam tengerparti körzeteiből álló régió) hajótörést szenvedtek. A balesetet mindössze 14-en élték túl (7 férfi és 7 nő), akik partra úsztak, és eljutottak a közeli Navgaon (Naugaoon) nevű faluig, ahol letelepedtek, és partra vetett társikat is itt temették el. A hagyományok szerint az Alibagtól északra fekvő Navgaon temetője tehát a legrégebb Indiában, Izrael fiai szerint több mint 2000 éves.

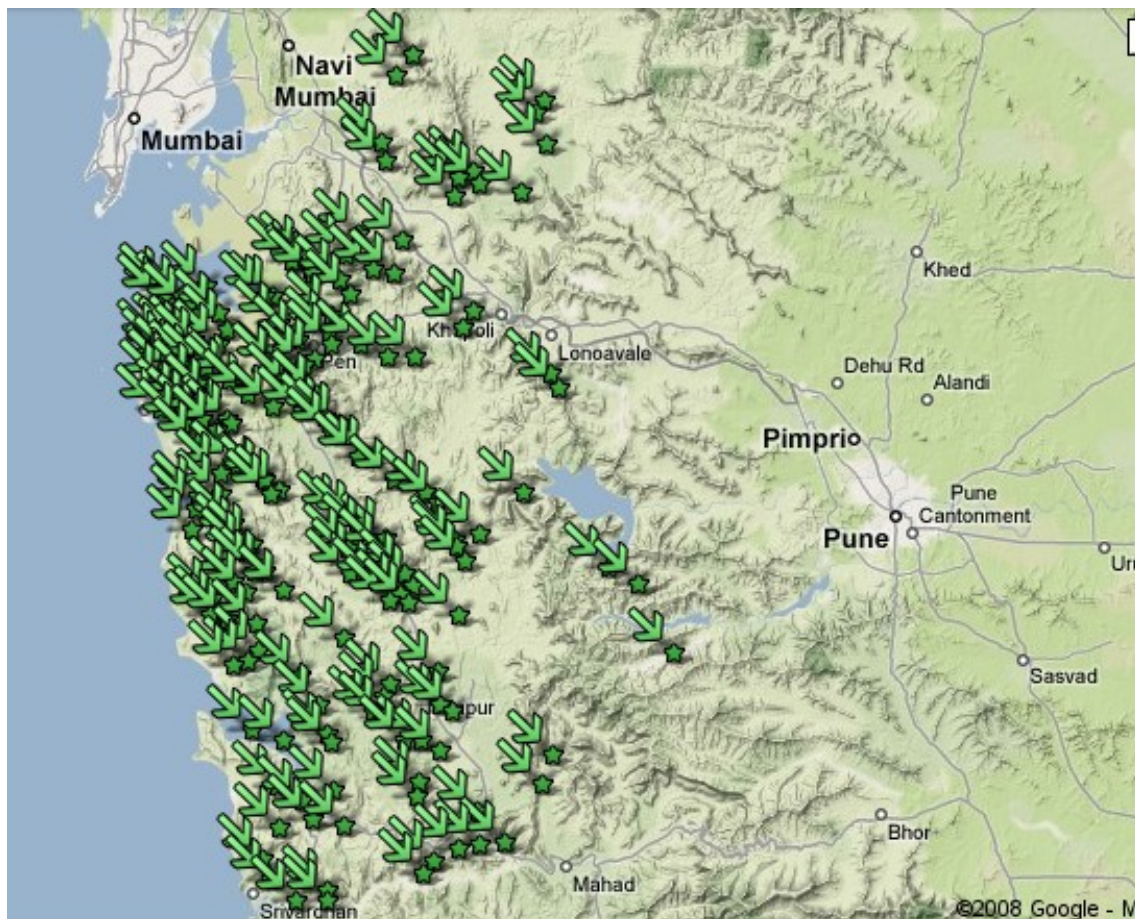
Noha vannak olyan vélemények, amelyek szerint csak jóval később, az i. sz. 7. század körül érkeztek, ill. olyanok is, amelyek tagadják zsidó származásukat, több mint két évezredes jelenlétük és zsidóságuk szinte biztosan nem vonható kétségbe. Az, hogy magukat egészen a 20. századig a déli Júdai Királyságból származó hittestvéreikkel ellentétben sohasem nevezték zsidónak, csak Izrael fiainak, azt a feltételezést támasztja alá, amely az Északi Királyságból, ill. annak területéről eredezteti őket. Ha saját származástörténetük alapján Indiába érkezésüket az i. e. 2. századra tesszük, és elfogadjuk, hogy önmegnevezésük valós tényeken alapul, az egykori Izraeli Királyság területén maradó csekély számú zsidó, és a betelepített idegen népek keveredéséből kialakult, a judaizmust továbbra is gyakorló, de a később Babilóniából visszatérő zsidóság által megtagadott *samaritanusok*kal való kapcsolat is felvethető. A zsidóságtól való legalább 2200 évvel ezelőtti elszakadásukat támasztja alá az a tény, hogy a kapcsolatok újra felvételéig nem ismerték a zsidóság mindennapjait meghatározó vallási hagyományokat, szokásokat, általában a halachát, az életvitelt szabályozó jogrendet, ill. annak a második templom (i.e. 516 - i.sz. 70) kora és a 7. század között megszülető írásos forrásait (Tóra, Misna, Talmud), de nem volt tudomásuk a posztbiblikus emléknepokról sem, mint amilyen a Templom pusztulására emlékező böjtnap, *Tisa b'av* (Av hó 9-e), vagy a Szeleukidák feletti *Hasmoneus* győzelem egyik csodás eseményét megörökítő *Chanuka*.²⁸

A zsidó vallási ismeretek hiányát az eredettörténet azzal magyarázza, hogy elődeik nagy részével együtt Tóra-tekerceik, kegytárgyaik, vallási irodalmuk írásos emlékei mind a tengerbe veszttek, és nem maradt más, mint a zsidóság hitvallását kifejező, szóban továbbélő egyetlen mondat, a *S'má Jiszraél Adonáj Elohénu Adonáj Echad* („Halld Izrael, az Örökkévaló a mi Istenünk, az Örökkévaló Egyetlenegy”), a szombati pihenőnap emléke és a körülmetélés szertartása.

A szombat megszentelésére, munkaszüneti napként való megőrzésére, de egyben hagyományos tevékenységekre utal a szomszédai által használt *shanwar teli* („szombaton pihenő olajsajtoló”) jelző is, amellyel évszázadokon át a B'né Jiszraél közösség tagjait megnevezték. Az olajkészítés mestersege olyannyira kizárólagossá vált a körükben, hogy gyakran a falusi környezetből kiszakadt, városban élő, értelmiségi pályára lépő embereket még a 20. században is a *teli* (olajpréselő) névvel különböztették meg, pl. a *teli doktor* (ISRAEL, B. J. 2004).

Az új otthonra találó, és növekedésnek induló diaszpóra a Mumbaitól délre fekvő, mintegy 7000 km²-nyi területű *Kolaba*, mai nevén Raigadh nevű tengerparti körzet egyes részeit fokozatosan benépesítette (4. ábra). Szállásterületük lehatárolását a temetők lokalizálása mellett nagyban megkönnyíti az a tény, hogy a nyelvcsere során anyanyelvüket elvesztő és marathi nyelvűvé váló zsidók családi névként saját településük nevét használták, kiegészítve azt a „-kar” szuffixummal, pl. Nawgaonkar = Nawgaonból való, Penkar = a Pen nevű faluból való, Wakrulkar = wakruli stb. Benjamin J. Israelnek az 1961-es és 1971-es népszámlálási kézikönyvek által rögzített, -kar végű személynek alapján végzett vizsgálatai szerint több mint száz olyan település létezik, ahol korábban B'né Jiszraél zsidók éltek (ISRAEL, B. J. 2004). Megjegyzendő, hogy ezeket az ősi családneveket a mai napig is számon tartják, és vallási iratokban, hitközségi tagnyilvántartásokban stb. továbbra is alkalmazzák, de a mindennapi névhasználatban ezeket felváltották a nagyszülők, vagy még régebbi felmenők személynevei, mint új családnevek. A személynévadás módja is sokat változott az idők során: kezdetben a gyerekek egyszerűen helyi indiai neveket kaptak, mint Bapuji, Rowji, Abaji, Tanaji, Dhondba (férfi), vagy Sonabai, Aka, Saku, Byna, Ambai, Shanabai (női). Később, a 18. század közepétől, a többi zsidó közösséggel kialakított kapcsolatok, ill. a vallási kötelek megerősödésével elterjedtek a bibliai nevek, gyakran azonban nem eredeti formában, hanem a helyi névhasználatnak megfelelően átalakítva (pl. Sámuel, S'muél - Samaji), majd a brit társadalmi környezetben a héber neveket már angol formában kezdték használni, ma pedig újra visszatérnek a Bibliában szereplő névalakokhoz, sőt legújabbban már az Izraelben gyakori nem bibliai neveket is átvették.

4. ábra. A B'né Jisraél közösség településterülete a 19. század előtt

Forrás:[http://maps.google.com/maps/ms?](http://maps.google.com/maps/ms?hl=en&ie=UTF8&msa=0&msid=100727372378910613073.00044c08b13718fffe856&z=10)

[hl=en&ie=UTF8&msa=0&msid=100727372378910613073.00044c08b13718fffe856&z=10](http://maps.google.com/maps/ms?hl=en&ie=UTF8&msa=0&msid=100727372378910613073.00044c08b13718fffe856&z=10)

Vallásuknak és állandó jelzőként viselt foglalkozásuknak köszönhetően a B'né Jisraél egy, a közösséget összetartó, sajátos indiai kasztként is felfogható, amely sikeresen megőrizte különállását, de nem szigetelődött el hindu és muzulmán szomszédaitól, az általuk közvetített szociokulturális hatások nyomaí szokásrendszerükben, viseletükben jól felismerhetők. A megtelepedést követő, elkerülhetetlen etnikai keveredést bizonyító fizikai hasonlóságon, sőt azonosságon túl több, hindu hagyomány is beépült az életmódjukba. Az egyik legjellemzőbb az volt, hogy a szarvasmarhák tiszteletét bizonyos értelemben átvették, és a hindukkal szembeni megbecsülésük jeleként, de legalábbis a jószomszédi viszony fenntartása érdekében a húsát nem fogyasztották, helyette ürü-, ill. birkahúst ettek. Ugyancsak a hindu-zsidó viszonyrendszerben érvényesülő társadalmi hatás következménye lehetett az, hogy az özvegyek nem házasodtak újra, és, hogy nem gyakorolták a judaizmus egyik leg-

ősibb, minden bizonnyal általuk is ismert szokását, a *levirátus* intézményét, amely szerint a gyermek nélkül özvegyé váló nőt, a sógora, elhunyt férjének bátyja vagy öccse köteles volt feleségül venni, és számára utódokról gondoskodni.

A muszlimokkal kialakított kapcsolatok hatásai inkább nyelvi síkon érvényesültek. Sajátos keveredést mutató nyelvük, az ún. *judeo-marathi*, a Kochiból származó zsidók által közvetített malajalam, ill. a portugál elemekkel együtt a muzulmánok körében általánosan elterjedt urduból perzsa és arab jövevényszavakat is magába olvasztott. Ez utóbbi szókölcsozások a judaizmus és az iszlám közötti spirituális rokonság továbbéléseként szükségyszerűen a vallási élethez kötődő terminológiában mutatkoztak meg a leghatározottabban (abba = atya, masjid, azaz mecset = zsinagóga!, roza = böjt, namaz = ima, kazi = közösségi, vallási vezető, kabar = sír, kabrastan = temető, dolara = ravatal, kaffan = szemfedő lepel stb.).

A judaizmust nagyon archaikus és töredékes formában megőrző csoport vallási élete megújulásának első lépéseit, a zsidó ünnepekkel, böjtnapokkal és liturgikus hagyományokkal, a *kasrut*tal, vagyis az étkezési előírások szabályrendszerével kapcsolatos ismeretek kezdeteit a B'né Jisraél történeti emlékezete egy *David Rahabi* nevű kereskedő személyéhez köti, aki a zsidó világból elsőként megismerte őket, és gondoskodott arról, hogy a zsidó vallás parancsolatai szerint élhessenek.

Rahabi Konkanba érkezésének idejét néhány történész a 12. századba helyezi, és Mose ben Majmón, ismertebb nevén *Maimonidész* (1138-1204), a híres rabbinikus tudós, filozófus bátyjával, Daviddal azonosítja, aki 1173-ban egy kereskedelmi út során az Indiai-óceánon hajótörést szenvedett, és meghalt. Rahabi a középkori zsidó vallási irodalomban és költészetben Egyiptomot jelentette, így David Rahabit az Egyiptomban megtelepedő Majmón család fiával hozták kapcsolatba. Tovább erősítette ezt a feltevést Maimonidésznek a dél-franciaországi Lunel vallástudósaihoz intézett egyik levele, amelyben többek között ezt írja: „India zsidói semmit nem ismernek a Tórából és a törvényekből a szombaton és a körülmetélésen kívül” (ISRAEL, B. J. 2004). A fenti híradás egyértelműen Izrael fiára utal, forrása pedig minden bizonnyal az indiai partokon többször megforduló David ben Maimón lehetett.

Egy jóval későbbi forrás, a köztiszteletben álló kochi kereskedő, Ezekiel Rahabi által az amszterdami zsidó közösségnek címzett, 1768-ból származó beszámoló szerint keralai vallástanítók érkeztek Konkanba, hogy a judaizmus hagyományait és gyakorlatát megismertessék a helyi zsidókkal, sőt néhányukat magukkal vitték Kochiba, ahol további tapasztalatokat szerezhettek. A Rahabi család monográfiája szerint pedig, Ezékiél fia, David Rahabi, a Holland Kelet-indiai Társaság megbízásából a 18. század közepe táján a nyugat-indiai partokon tett utazása során találkozott a B'né Jisraél közösséggel és hosszabb időt töltött el körükben. Úgy tűnik, hogy inkább ez utóbbi, egyértelműen David Rahabiként azonosítható személy volt az, aki elsőként kapcsolatba került velük, és hitéleti munkássága annyira mély nyomot hagyott, hogy emlékére a későbbi generációk is megőrizték. De a kochi zsidók később is jelentős szerepet játszottak Izrael fiainak judaizmusba való integrálásában, a

19. században már szinte kizárólagos szerepet játszottak a B'né Jiszraél vallási életének megszervezésében és irányításában: a legtöbb helyen délről érkezők töltötték be a tanítói, kántori (*chazan*) és mészárosi (*soché*) állásokat. Saját hittestvéreik mellett, érdekes módon a keresztények is sokat tettek zsidó azonosságtudatuk megerősödése érdekében. Az 1810-es években érkező, elkötelezett amerikai és skót misszionáriusok az általuk alapított iskolákban héber nyelvű vallási irodalom olvasására és annak megértésére tanították őket, majd néhány éven belül kiadták és rendelkezésükre bocsátották az Ótestamentum marathi nyelvű fordítását, de ekkor, a 19. század elején-közepén születtek meg az első kétnyelvű imakönyvek, a zsidóság Egyiptomból történt kivonulásának történetét megörökítő *Peszachi Haggadák*, sőt ez időtájt tűntek fel a marathi mellett héber feliratokat is tartalmazó sírkövek.

A zsidóság valódi hagyományaihoz történő visszatérés élményét azonban, már jórészt Bombayben élték át, ahová vidéki lakóhelyükről a 18. század végétől kezdtek beáramlani. Egy részük az építkezéseken kapott munkát, de jelentős számban jelentkeztek a brit haderő soraiba is, ahol a hatalommal szembeni lojalitásuk elismeréseként többen magas pozícióba jutottak, néhányan megszerezték az indiai katonáknak adható legmagasabb rangot, a *Subedar Major* nevű tiszti fokozatot. A B'né Jiszraél katonák bátorságuknak és elszántságuknak köszönhetően sorra kitüntették magukat az angol gyarmati háborúban (Afganisztán, Burma), de az 1857-es szipoj felkelés idején is hűek maradtak a brit erőkhöz, és Bombayben állomásozó csapataik megvédték a várost. A kiemelkedő harci sikerek ellenére a 19. század második felében kiszorultak a katonai pályáról. A hadseregben ugyanis az egyes alakulatok jellemzően azonos etnikai-vallási csoportokból álltak, amikor pedig ezeknek az egységeknek a létszámát olyan magasra állapították meg, hogy azokat nem lehetett kizárólag a B'né Jiszraél tagjaival feltölteni, kénytelenek voltak polgári foglalkozásokat választani, és a civil életbe is sikeresen beilleszkedni (HACOHEN, D. R. 1986). A leszerelt katonák jellemzően a polgári közigazgatás különböző szintjein helyezkedtek el, azaz hivatalnoki pályára léptek. A családok egy jelentős részében az építőiparban szerzett tapasztalatok és készségek utódról utódra öröklődtek, ismereteiket pedig idővel a szervezett oktatás keretei között is elmélyítették, és egyre nagyobb számban foglalkoztatták őket az építkezések mellett más, műszaki képzettséget igénylő szakmákban is. Fontos kiemelni, hogy a bagdadi zsidókkal szemben nem rendelkeztek azokkal a pénzügyi-gazdasági ismeretekkel, és a tőkefelhalmozást megalapozó kereskedő múlttal, amelyek lehetővé tették volna számukra vállalkozások alapítását, így kizárólag alkalmazottak voltak, de az idők során létszámukhoz mérten egyre nagyobb részük szerzett diplomát, és az orvosok, jogászok, építészek, tanárok, magas beosztású köztisztviselők között a B'né Jiszraél közösség tagjai növekvő részarányt képviseltek. Foglalkozási szerkezetük másik jellegzetessége volt az, hogy a nők is nagy számban vállaltak munkát, és elsősorban magasabb státusú, szakképzettséget igénylő (tanítónő, ápolónő, titkárnő) állásokban helyezkedtek el. A munkaerőpiacra való belépésüket alapvetően két dolog könnyítette meg: a gyermekek taníttatására nagy hangsúlyt fektető zsidó családokban, ugyanakkor a nők társadalmi felemelke-

dése előtt utat nyitó, nyugatias, nagyvárosi brit polgári környezetben felnövő lányok már a 19. században bekapcsolódtak a köz-, szak- és felsőoktatásba, másrészt nem kötötték őket azok a tilalmak, amelyek a magasabb kasztokba tartozó hindu nők számára lehetetlenné tették azt, hogy alkalmazásban álljanak, a társadalmi hierarchia alacsonyabb fokán állók pedig egyszerűen írástudatlanok voltak.

A B'né Jiszraél első, saját alapítású, a közoktatást szolgáló iskolája, az *Israelite School* egyébként 1875-ben nyitotta meg kapuit. Az alapfokú tanintézmény 1892-re középiskolává fejlődött. Az 1930-as évektől az alapító, *Elly Kadoorie* nevét viselő iskola, amely az angol és marathi mellett héberül is tanította zömében zsidó diákjait, mára tisztán marathi nyelvűvé vált, és egyetlen zsidó tanulója sincs. Hasonló sorsra jutott, az ugyancsak a 19. század végén életre hívott, és eredetileg a bagdadi zsidóság gyermekei oktatásának szándékával létrejött, de a B'né Jiszraél tagjai által is látogatott *Jacob Sassoon Free School*, ahol az 1970-es években még a diákok 30%-a zsidó volt, és ahonnan napjainkra a közösség megritkulásával párhuzamosan gyakorlatilag teljesen elfogytak Izrael fiai. A hagyományos, alap, ill. középfokú oktatást végző iskolák eltűnésével a zsidó fiatalok képzését felvállaló egyetlen intézmény az 1962-ben alapított mumbai *ORT-iskola*²⁹, amely a gyakorlati életben jól hasznosítható különféle szakmai és héber nyelvi ismeretek átadásával valójában az Izraelbe kivándorlók sikeres társadalmi beilleszkedését hivatott előkészíteni.

A 18. század végéig a Kolaba körzetben többnyire kis népességű falvakban, szétszórtan élő, szerény jövedelmű zsidóság központi intézmények köré való szerveződése még fizikai akadályokba ütközött. A vallási élet bázisát az otthonok jelentették, a közösségi imákra is a települések vezető családjainak lakóházaiban gyűltek össze. A főbb ünnepeken a kisebb falvak zsidó népessége pedig útra kelt, hogy néhány központi településen találkozhasson távolabb élő hittestvéreivel. A *brit milá* (körülmetélés), az esküvői, temetési szertartások elvégzésére, az esetleges vitás, peres ügyek megtárgyalására, az azokban való ítélezésre a kázik sorra járták a falvakat, hiszen a maroknyi közösségek nem voltak képesek saját vallási vezetőről gondoskodni. A századfordulón egyre nagyobb létszámúvá váló bombayi *Israel Moholla* (a B'né Jiszraél tagjainak lakóközössége) számára lehetővé vált egy főállású kántort foglalkoztató zsinagóga felépítése és fenntartása. A vallási intézményrendszer kiépülésének nyitányaként is felfogható, 1796-ban alapított *Saar Harachamim*, azaz a Könyörület kapuja nevet viselő zsinagóga létrejött *Samuel Ezekeiel (Samaji Hasaji) Divekar* nevéhez köthető, aki a Brit Kelet-indiai Társaság katonai csapatában harcolva a dél-indiai Mysore-i Királyság ellen vívott egyik háborúban fogságba esett, de a hagyományok szerint a muzulmán uralkodó, Tipu szultán (1782-1799), anyja kérésére (Izrael fiait – *banū Isrā'il* – a Korán számos helyen említi, mint Allah által az iszlám születése előtt kiválasztott népet) szabadon bocsátotta. A volt katonatiszt pedig, miután nyugdíjba vonult, egy korábbi fogadalmát teljesítve felépíttette a könyörületnek emléket állító zsinagógát (*1. kép*). Az elkövetkező mintegy másfél száz évben Bombayben és környékén, ill. néhány távolabbi városban több mint húsz templomot emeltek (közülük néhányat, főleg vidéken már bezártak), melyekben egy kivételével a kochi zsidóság által közvetített ortodox szefárd szertartásrendet

kövezték. A 20. század elején azonban a B'né Jiszraél közösséget is elérték a reformjudaizmus tanai, és a progresszív zsidó szellemi mozgalom, ill. a zsidó-keresztény közeledés gondolatát útjára indító *Claude Montefiore* (1858-1938) tanításainak hatására 1925-ben Bombayben megalakult a liberális eszmeiségű *Zsidó Vallási Szövetség* (Jewish Religious Union), melynek hitéleti bázisául a *Rodef Salom* zsinagóga szolgál. Noha a vallási élet megújításának szükségességét hirdető szervezet tevékenysége alapjaiban nem tudta megváltoztatni a B'né Jiszraél liturgikus és halachikus hagyományait, a főként amerikai anyagi és szellemi támogatást élvező kis reformközösség ma is élő, a mumbaii zsidóság érdekes színfoltja. Az idők során különböző szociális-jótekonysági és társadalmi intézményekkel (*Street Mandel*, 1913 – a nők társasági összejöveteleit koordináló szervezet -, a hajléktalanok és árvák otthona, 1934, sportklubok, cionista szervezetek, hitelszövetkezetek) gazdagodó, önszerveződő bombayi zsidó közösség ma már kevésbé életképes, nagymértékben rászorul a nemzetközi, elsősorban amerikai zsidó szervezetek pénzügyi támogatására.

A Konkan-partról a 18. század végétől folyamatosan Bombaybe áramló zsidóság egy része a 19. században és a 20. század első felében kisebb-nagyobb számban más városokban is megtelepedett. A hadseregből leszerelő katonák új lakóhelye lett a ma a mumbaii agglomerációhoz tartozó Thane, és az egyik katonai parancsnokság főhadiszállásának otthont adó, számos munkahelyet biztosító Pune, amely Sindhtől a mai Karnataka állam északnyugati részéig húzódó hatalmas brit tartomány (*Bombay Presidency*) ún. monszun fővárosa volt, ma Maharashtra állam második legnépesebb települése, és az ország nyolcadik legnagyobb várostömörülésének központja. Az angol gyarmati közigazgatásban dolgozó, és különféle értelmiségi, ill. szabad foglalkozásokat űző zsidók egy része a 19. század második, a 20. század első felében két jelentősebb létszámú közösséget hozott létre Ahmedabadban és Karachiban. Különösen szomorú véget ért az utóbbi, a mai Pakisztánban található nagy kikötőváros zsidósága. Az 1947-ben, a függetlenség kikiáltása előtt mintegy 2500 főt számláló csoport tagjai, Izrael megalakulása után, a fenyegető politikai környezet hatására menekülni kényszerültek. Teljes intézményrendszerük elpusztítása ellenére – 1988. júliusában utolsó, már használaton kívüli templomukat, az 1893-ban alapított *Magén Salom* zsinagógát is elbontották – időnként szárnyra kelnek hírek a zsidóság továbbéléséről, néhány család félig rejtőzködő életviteléről (NAJAM, A. 2005).

1. kép. A mumbai Saar Harachamim zsinagóga

Forrás: <http://www.haruth.com/AsianIndiaSynagogues.html>

A hosszabb történelmi múlttal rendelkező zsidó közösségek (B'né Jisraél, kochi és bagdadi) közül Izrael fiai mindig is a legnépesebb csoportot alkották, noha abszolút számuk indiai viszonylatban sohasem volt jelentős. Létszámuk nagyjából az indiai össznépesség növekedési ütemével megegyező mértékben emelkedett. Becslések szerint az 1830-as években 6000-esre tehető közösség folyamatosan növekedve a századfordulóra elérte a 10000 főt. Legtöbben 1948-ban voltak, ekkorra 20000 főre nőtt a B'né Jisraél tagjainak száma. Az ezután meginduló, Izraelbe történő elvándorlás hatására 1961-re létszámuk 16000 főre csökkent (WEIL, s. é.n.). A mai napig tartó emigráció, ill. az izraeli társadalomba való beilleszkedés folyamata nem mindig volt zökkenőmentes. Az 1950-1960-as években Izraelben még mindig sokan, főként ortodox vallási körökben kétségbe vonták zsidóságukat, az őket érintő diszkriminációs intézkedések (pl. házassági tilalom) következtében pedig jónéhányan visszatértek Indiába. Vallásjogi státusuk végleges rendeződésére 1964-ig kellett várni; ekkor az Izraeli Főrabbinátus megkérdőjelezhetetlen érvényű halachikus rendelkezést (*szmicha*) bocsátott ki, amely deklarálta, hogy a B'né Jisraél tagjai a világ zsidó közösségének részét képezik. E döntés után újra emelkedésnek indult az emigránsok száma, a korábban visszatelepülők ismét elhagyták Indiát: az 1952 és 1960 között Izraelbe bevándorlók 5380 fős létszáma a következő évtizedben, 1961 és 1971 között közel két és félszeresére, 13110-re növekedett (a kochi és bagdadi közösség tagjait is beleértve).³⁰ Ma az alig 5000 fős³¹ indiai zsidóság zömét – hozzávetőleg 4600 fő – a B'né Jisraél

adja, 85-90%-uk Mumbaiban és környékén (Thane, Alibag, Revadanda, Panvel, Mangaon, Pen), kisebb csoportjuk pedig Puneban, Ahmedabadban és Újdelhiben él. A 20. század második felében Izraelben növekedésnek indult közösség jelenleg mintegy 60000 főt számlál, az angolszász világban (USA, Nagy-Britannia, Kanada, Ausztrália) megtelepedő kb. 2000 főt is figyelembe véve tehát létszámuk ma 66-67000-re tehető (WEIL, s. é.n.). Az 1990-es évektől fokozatosan mérséklődő migrációs hajlandóság azt jelzi, hogy Indiában napjaink néhány ezres zsidó közösségében már az idősebb, ill. a hazafias-cionista eszme által kevésbé érintett, elsősorban a helyi nem zsidó népeiséggel való több évszázados, békés, harmonikus együttélés társadalmi hagyományait megbecsülő emberek vannak többségben.

6. A KOCHI ZSIDÓK

A Kerala államban élő, napjainkra igencsak megfogyatkozott, de nagy múltú közösség Indiában való megjelenésének idejét és körülményeit a B'né Jiszraélhez hasonlóan ma sem ismerjük pontosan. Az ókori zsidóság történetének eseményeihez, fordulópontjaihoz köthető migráció lehetséges időszakainak (Salamon kori kereskedelmi jelenlét: i.e. 10. század, asszír hódítást követő szétszóródás: i.e. 722 után, babiloni fogságból való keletre vándorlás: i.e. 6. század, a második templom pusztulását követő menekülés: i.sz. 70 után stb.) megjelölésén túl bizonyossággal csak annyit mondhatunk, hogy az i.sz. 4. században már a Malabár-parton voltak, hiszen az ekkor érkező szír keresztény hittérítők helyi zsidókat is megnyertek az új vallásnak.

A zsidóság jelenlétét megerősítő legkorábbi és közvetlen írásos forrásnak a Kochiban található Pardesi zsinagógában őrzött, két, ősi tamil nyelven íródott réztábla tekinthető. Az i.sz. 10. századra keltezett szöveg szerint a helyi uralkodó részleges autonómiát biztosít a Jozsef Rabban által vezetett közösségnek. Fontos ismereteket közvetít *Tudelai Benjámin*³² (megh. 1173) 1167-ből és *Marco Polo* (1254-1324/1325) 1293-ból származó beszámolója a délnyugat-indiai zsidóság életéről. A helyieket is megszólaltató, legrészletesebb, a közösség belső társadalmi tagozódását is feltáró történeti híradás az 1685-ben Kochiba látogató amszterdami zsidó küldöttség egyik tagja, *Moses Pereira de Paiva* munkája (DE PAIVA, M. P. 1968). Informátorai szerint őseik első hulláma, mintegy 70-80 ezer fő i.sz. 370-ben érkezett Mallorca szigetéről, ahová korábban rabszolgaként kerültek, majd őket 499-ben egy újabb nagy létszámú csoport követte. A közölt számadatok egyértelműen túlzónak tűnnek annak fényében, hogy de Paiva az egész közösséget nagyjából 500 családra teszi, de a megtelepedés 4. századra datálható kezdeteit látszik igazolni. A Hollandiából érkező, de nevéből és írásának (*Notisios dos Judeos de Cochim*) spanyol/ladino nyelvéből ítélve hispániai szefárd származású szerző arról is be-

számol, hogy e korai bevándorlók mellett jóval későbbi, a de Paiva feljegyzéseit kommentárokkal ellátó Koder szerint 1566 és 1778 között a Közel-Keletről és Európából érkező zsidók is jelen voltak a közösségben.

Ami a különféle, gyakran ellentmondásosnak és bizonytalanoknak ítélt szóbeli és írásos adatokból egyértelműen lezűrhető, hogy a korai századokban itt letelepülők alapvetően Nyugat-Ázsiából, ill. a Mediterráneumból származó kereskedők voltak, akikhez időszakonként, egészen a 18. századig nyugat felől érkező zsidó csoportok csatlakoztak. A B'né Jisraél tagjaival ellentétben soha sem szakadt meg a kapcsolatuk a világ zsidóságával, jól ismerték a halachát és annak írásos forrásait, a vallási előírásokat mindig szigorúan betartották. Izrael fiaival ellentétben e közösség különböző rasszokhoz tartozó, eltérő fiziognómiai jegyeket viselő személyekből állt.

A kochi zsidóság legjellegzetesebb szociogeográfiai sajátossága a belső ellentétek forrásául szolgáló, élesen elkülönülő státusú rétegek kialakulása volt. A három részre tagolódó társadalom alapegységeit a *fehér* vagy *pardesi*, a *fekete* vagy *malabári* zsidók és az ún. *m'such'rarim*, azaz a később felszabadított rabszolgák alkották. A megosztottság eredetét illetően az egyes csoportok természetesen eltérő magyarázattal szolgáltak. A fehérek azt állították, hogy ők a legkorábban érkezettek lezármazottai, a feketék pedig felszabadított, és judaizmusra áttért rabszolgák utódai közül kerültek ki (DE PAIVA, M. P. 1968). A két közösség de Paiva által közölt létszámában (465 fekete és 25 fehér család) megmutatkozó aránytalanságok legalábbis kétségessé teszik e feltételezést. A fekete zsidók ezzel ellentétben saját magukat tartják a 4. század óta itt élők örökösének; véleményük szerint a fehér zsidók társadalmi rétege a 16. század után, a főként Európából érkező bevándorlók megjelenésével fejlődött ki. Ez utóbbiak anyagi fölényüket kihasználva a feketéktől egyre inkább elkülönültek és kiépítették saját intézményrendszerüket, melynek legkorábbi emléke az 1568-ban felépült Pardesi zsinagóga (2. kép). Az alacsonyabb pozícióba kényszerülő malabáriaktól megtagadták a zsinagógaikba való belépést, a velük való házasodást, sőt úgy tűnik, hogy megszerezték és kisajátították a korai jelenlétet igazoló (legitimáló) fent említett réztáblákat is.

2. kép. India legrégebbi zsinagógája, a Kochiban található Pardesi (1568) belső tere

Forrás: <http://www.chss.montclair.edu/anthro/cochinsynagoginterior.jpg>

Bár minden kétséget kizáró bizonyíték e kérdés eldöntésére ma sem ismert, a kutatók többsége egyetért abban, hogy nagy valószínűséggel a sötétebb bőrű eredeti betelepülőkhez (feketék) később érkező világosabb bőrű bevándorlók (fehérek) néhány jómódú őslakos családdal együtt az európai gyarmatosítók (portugálok, hollandok, majd britek) által közvetített fehér magasabbrendűség társadalmi mintáit átveve hozták létre saját közösségüket. A két csoport határozott különállása, egymástól függetlenül működő vallási intézményeik, a köztük fennálló társadalmi feszültségek a 17. század végén, de Paiva feljegyzései alapján már világosan felismerhetőek voltak. Mind a fehérekhez, mind a feketékhez tartoztak olyan személyek, ill. családok, melyek (rab)szolga sorban éltek a 19. század közepéig. Noha ők is zsidók voltak, és az adott (fehér vagy fekete) szabad család vallásközösségéhez tartoztak, személyes szabadságuk, elsősorban nincstelenségük okán meglehetősen korlátozott volt. A fent említett szociális különbségek és ellentétek csökkenő mértékben ugyan, de egészen a 20. században történő feloldódásukig éreztették hatásukat.

A szegregáció jelensége kapcsán fontos utalni arra a tényre, hogy legalábbis a kochi zsidósággal való kapcsolatfelvétel után, azaz a 18. század közepétől kezdve a B'né Jisraél közösségben is létrejött két eltérő státusú társadalmi csoport: a *gora* (marathiul fehér) és a *kala* (fekete). Az elnevezésekben mutatkozó azonosságok ellenére tartalmi szempontból éles különbségek figyelhetők meg a szociális rétegződés e két esete között. Kochiban a feketék vallásjogi értelemben teljes értékű zsi-

dóknak számítottak (az utódok mindkét szülője zsidó volt), elkülönülésük társadalmi alapját első-sorban vagyoni helyzetük, ill. ezzel szoros összefüggésben foglalkozási szerkezetük eltérései jelentették. A B'né Jiszraél esetében viszont a feketék zsidósága bizonyos értelemben korlátozottnak számított, mert a kala közösség tagjai zsidó férfitől és nem zsidó nőtől származó személyek voltak. Miközben a gyermek anyja megtartotta eredeti vallását – legalábbis nincs olyan egyértelmű adat, amely az áttérés gyakorlatát bizonyítaná –, a megszülető utódokat zsidóként nevelték fel. Ők azonban külön csoportot alkottak, és a hátrányos megkülönböztetés egyik jeleként nem házasodhattak fehérekkel. Ugyancsak lényeges különbség, hogy amíg Kochiban a feketék képezték a közösség zömét, itt létszámuk elhanyagolható volt a fehérekhez viszonyítva, ami érthető is, hiszen a hagyományos, vallási alapon szerveződő népesség körében kivételesnek számított az eltérő kulturális környezetből származó párok kapcsolata. Nagyon fontos annak hangsúlyozása, hogy a B'né Jiszraél körében a fehér-fekete megkülönböztetéssel nem az egyes társadalmi csoportok tagjainak fizikai megjelenésére utaltak, szemben a kochi zsidósággal, ahol a pardesi, és malabári közösséghez tartozók között eltérő származási helyüknek megfelelően bőrszínük alapján is különbséget lehetett tenni. A kolabai partvidéken élő Izrael fiai a kis létszámú kala csoportnak természetesen nem tarthattak fenn külön közösségi intézményeket, a feketék a fehérek által működtetett imaházakat, később zsinagógákat használták.

Noha a keralai zsidóság megjelölésére általánosan elfogadott módon a Kochi településnév használatos, e város és környéke több mint másfél évezredes jelenlétük csupán utolsó 440-480 évének helyszíne. Eredeti lakóhelyük a keresztény, majd muszlim bevándorlóknak is otthont adó, és Kochitól mintegy 35 km-re északra fekvő tengerparti település, *Cranganore*, mai nevén Kodungallur, amely a Periyar folyó torkolatában található fontos és prosperáló kikötőváros volt (WILHELM Z. 2008).

Nemzetközi kapcsolataiknak köszönhetően jelentős szerepet játszottak a borskereskedelemben, de a helyi uralkodók hadseregeiben is vállaltak szolgálatot, ahol felmentést kaptak a fegyverviselés alól szombati napokon (ISRAEL, B. J. 2004). Általánosságban elmondható, hogy kitüntetett társadalmi pozíciót élveztek, amit a korábban említett, bizonyos fajta előjogok adományozását írásba foglaló réztáblák is igazolnak. A meglehetősen nehezen értelmezhető szöveg nem teszi lehetővé a Jozsef Rabbannak, és az általa vezetett közösségnek szóló privilégiumok pontos tartalmi meghatározását, sőt a címzett személy konkrét történelmi korának megadását sem. A de Paivának elbeszélte történelmi legendák egyenesen egy indiai zsidó királyságról szólnak, sokkal valószínűbb azonban, hogy a zsidóság fent nevezett vezetőjének biztosított, és örökösének továbbadott részleges autonómiáról van csak szó, amelyet Cranganore környékének bizonyos területe fölött gyakorolhatott, azaz valójában egy szerény hatalmú hűbéres lehetett a közösség mindenkor vezetője, aminek a diaszpó-

rában ez idő tájt mégis nagy jelentősége volt, a középkori zsidóság történetében pedig egyedülállónak számított. Az önkormányzat létrejöttének kezdete tehát ismeretlen (a 4-10. század közé tehető), megszűnése viszont pontosan datálható, azt a calicuti zamorin³³ 1344-ben visszavonta.

A cranganore-i zsidók üzleti sikerei vezettek később ahhoz, hogy több mint egy évezred óta lakott szállásterületüket elhagyni kényszerültek. A bors- és fakereskedelemben betöltött, egyre dominánsabb szerepük ugyanis jelentős mértékben veszélyeztette a Malabár-parton hasonló tevékenységet végző arab kereskedők pozícióit, akik a zamorin hallgatólagos jóváhagyásával 1524-ben fegyveres támadást intéztek a zsidó közösség ellen. Az uralkodói védelem alól kikerülő cranganore-iaknak menekülniük kellett, és a cochini rádzsa támogatását, ill. a városban való letelepedés engedélyezését kérték. Ő a fűszerkereskedelemből való nagyobb haszon reményében támogatásáról biztosította a hozzá fordulókat, és jóváhagyta Kochiba költözésüket. A még otthon maradó kisebb csoportot hasonló okokból 1565-ben újabb támadás érte, ezúttal a portugálok részéről. Ezt követően a közösség maradéka is elhagyta korábbi lakóhelyét, csatlakozva a Kochiban élőkhez. 1566-ra a keralai zsidóság egésze e városban és annak közvetlen környékén talált otthonra.

A terjeszkedő portugálokkal szemben azonban a rádzsa sem tudott teljes védelmet nyújtani, az időközben itt is kereskedelmi telepet létesítő gyarmatosítók a város közvetlen közelében található erődből (Fort Cochin) továbbra is fenyegették lakóterületüket, a zsidóvárost (a Pardesi zsinagógát is megrongálták), és korlátozták kereskedelmi tevékenységüket.

Az aranykor, a Malabár-part zsidó közössége történelmének legfényesebb, legsikeresebb korszaka a hollandok megjelenésével vette kezdetét. A portugálokat az erődből 1665-ben kiűző újabb európai hatalom helyi képviselői nem csak fizikai védelemben részesítették, de megbecsült, és kizárólagos üzleti partnereiknek is tekintették őket. A hollandok stratégiája ugyanis a helyi viszonyokat jól ismerő közvetítő kereskedők alkalmazásában rejlett; az angolokkal ellentétben nem az óriási anyagi ráfordításokat igénylő szárazföldi hódítás, a területi hatalomátvétel módszerét követték, csupán a part menti kereskedelem nyújtotta gazdasági előnyök minél teljesebb kiaknázására törekedtek. A kochi zsidók szereztek be számukra a legértékesebb gyarmatárukat, de a helyi uralkodókkal folytatott kereskedelmi tárgyalások során tolmácsként is gyakran közreműködtek a hollandok szolgálatában. A sajátjaik mellett bérelt hajókkal is dolgozó módosabb zsidó kereskedők természetesen az ún. pardesi (fehér) közösség soraiból kerültek ki, a feketék sokkal jelentéktelenebb szerepet tölthettek be a fontosabb ügyletekben, inkább kiskereskedők vagy kézművesek voltak.

A brit uralom térhódításával (1795) a zsidóság gazdasági ereje hanyatlásnak indult, fokozatosan elvesztették a helyi kereskedelem szervezésében, irányításában játszott korábbi pozícióikat. Az angolok egyre kevésbé szorultak rá a közvetítő tevékenységre, hatalmi bázisuk megszilárdításával egyidejűleg az export- és import-tevékenység koordinálása a saját maguk által kiépített és működtetett kereskedelmi hálózat feladata lett. A fehérek által felhalmozott kereskedelmi tőke további gyarapításának helyi lehetőségei beszűkültek, a Bombayben és Calcuttában letelepülő bagdadi zsidókkal

szemben nem élhettek a kontinentális, ill. kontinensközi távolsági kereskedelem és a szintén nagy haszonnal kecsegtető, ipari befektetéseket biztosító világvárosi gazdasági környezet nyújtotta előnyökkel (). Az igazán sikeres, nagy vagyonra szert tett pardesi közösség számos tagja ezt látva a 19. század elején elhagyta szülőföldjét, és a két nagyvárosban próbált szerencsét.

A kochi zsidóság által felfedezett B'né Jiszraél közösség vallási igényei már ezt megelőzően is, a 18. század második felétől kezdve ösztönzőleg hatottak a helyiek észak felé történő vándorlására, hiszen tudjuk, hogy Izrael fiait hitéletének újjászervezését Kochiból származó vallási vezetők hajtották végre, akik kezdetben szintén a fehérek közül kerültek ki. A Kolabában, majd Bombayben kibontakozó és gyorsan terjedő vallási megújulás azonban egyre nagyobb kihívást jelentett, és a számbeli fölényben lévő feketék végül átvették a szervező-irányító és oktatói feladatokat, ill. a különféle zsinagógai szolgáltatások ellátásában.

Mint a diaszpórában mindenütt a Malabár-parton élő zsidók is alkalmazkodtak környezetük nyelvi-kulturális viszonyaihoz. Anyanyelvük a helyben használt, és a dravida nyelvek közé tartozó malayalam nyelvjárási változata, a nagyszámú héber és ladino jövevényszót magába olvasztó, ún. *ju-deo-malayalam* volt. Nem feledték el azonban a hébert sem, a különféle vallási iratokban, ill. a szórványban élő zsidó közösségekkel való kapcsolattartásban, levelezésben, névaláírásakor ezt használták, és természetesen héber volt a liturgia nyelve is. A 19. században meggyökeresedő, a britek által közvetített nyugati, polgári életforma a kochi közösségre is hatást gyakorolt, de elsősorban a fehéreket érintette meg, akik közül sokan nyelvet váltottak, és az angol mellett az európai öltözködési mintákat is átvették. A feketék ezzel szemben egységesen megőrizték a malayalamot és hagyományos viseletüket.

Az Indiában hosszabb történelmi múltra visszatekintő zsidó csoportok között a keralai volt a legkisebb létszámú. A B'né Jiszraéllal szemben sohasem fejlődött több tízezres közösséggé, a 17. század végén Kochiban élő, kevesebb mint 500 családból álló (DE PAIVA, M. P. 1968) kolónia népessége a 20. század közepén sem volt több 2500-3000 főnél, a fehérek részaránya nem érte el a 10%-ot, ekkor kb. 200-an voltak.³⁴ Izrael megalapítása után kezdetét vette a kochi zsidóság utolsó, indiai jelenlétük szinte teljes megszűnéséhez vezető migrációs hulláma, őseik földjére való visszatérésük. 1961-ben 370, 1971-ben már csak 112 főt számlált a közösségük (ISRAEL, B. J. 2004). Napjainkban hozzávetőleg 50-70 fő lehet a Kerala államban élő, idősebb, fehér származású zsidók létszáma, közülük Kochi városában 18-an maradtak (2006).³⁵ A teljes kochi zsidóság ma mintegy 8500 főre tehető, az Izraelben növekedésnek induló csoportjuk kb. 8000, az Egyesült Államokba távozóké pedig néhány száz főből áll. A névadó településükön kívül a környékbeli Ernakulam, Aluvában és Parurban (North Paravur) élő maroknyi szórványt összetartó közösségi intézmény a legrégibb indiai zsinagóga, a 440 éves Pardesi.

7. A BAGDADI ZSIDÓK

Az e néven ismertté vált csoport első képviselői a 18-19. század fordulója táján érkeztek a szubkontinensre. Fontos azonban tudnunk, hogy nem csak Bagdadból, de Jementől Szírián át Perzsiáig a Közel-Kelet más térségeiből, ill. városaiából is sokan keltek ekkor útra India felé. Az itt végleges otthonra találó, üzleti sikereket elérő közösségnek később a gazdaságirányításban, a közélet szervezésében meghatározó szerepet betöltő családjai mégis többnyire a Folyamköz fővárosából származtak, így a diaszpóra e legújabb részének megnevezésére a bagdadi jelző vált általánossá. A szinte kizárólag kereskedelemmel foglalkozó emigránsokat egyértelműen gazdasági célok vezérelték az új hazában való letelepedésre, felismerték ugyanis azt, hogy a fokozatosan megszilárduló angol politikai hatalom az óriási jövedelem megszerzését lehetővé tevő és kiszámítható piaci feltételek közt működő, új területeket elérő távolsági kereskedelem koordinálásának biztos feltételeit is megteremtő Brit-Indiában. Az újonnan érkezettek első célpontja Surat, a nyugati part legnagyobb raktár-bázisa és kereskedelmi elosztóállomása volt, de hamarosan a gazdasági centrumokká váló két nagyvárosba, *Bombay*be és *Calcuttá*ba települtek át.

A calcuttai közösség alapítójának az aleppói *Moses Duek Cobent* tartják, aki utódaihoz hasonlóan, elsősorban vallási-közéleti szervező munkájával az egyre növekvő számú helyi zsidóság szociális-politikai integrációjához járult hozzá. A megerősödő társadalmi háttér biztos alapul szolgált az üzleti tevékenységek sikeréhez, elsősorban a távol-keleti és délkelet-ázsiai kereskedelmi hálózat kiépítésének végrehajtásához, a hamarosan Rangoonban, Szingapúrban, Hongkongban és Shanghai-ban is megalakuló logisztikai központok irányításához. A bombayi kolónia igazi közösséggé válásában a legnagyobb érdemeket egy Bagdadból érkezett, vagyonos kereskedő- és bankárcsalád, a *Sassoonok* tagjai szerezték, akik közül is kiemelkedik az 1832-ben megtelepedő *David Sassoon* (1792-1864), az egész bagdadi zsidóság legnagyobb formátumú személyisége. Az Arab-tenger partján fekvő kikötőváros szintén zsidók által irányított, jelentős kereskedelmi központtá fejlődött, a Perzsa-öböl, majd Kína felé irányuló, ill. onnan érkező áruk forgalmi centrumává nőtte ki magát. A tengeri kereskedelem segítségével közvetített egyre tömegesebb árumennyiség szükségképpen megkívánta a szállítás infrastruktúrális hátterét és bázisát szolgáló eszközök, berendezések, azaz a hajópark és a kikötői létesítmények mennyiségi és minőségi fejlesztéséhez szükséges tőkebefektetések növelését. E tekintetben is a Sassoonok jártak elől, ők építették fel az első modern kikötői dokkot, amely ma már jóval kisebb szerepet tölt be, de Sassoon Dock néven ma is működik, és a halászflokk kikötőhelyül szolgál.

A későbbi ipari befektetések alapját jelentő tőkefelhalmozás másik formája a kereskedelem mellett a Calcuttában és Bombayben is nagy sikerrel művelt ingatlanbefektetési tevékenység volt. Főként az Ezra, ill. Sassoon család gyűjtött nagy vagyont ezen ügyletek során. A kezdetben értékte-

lennek tűnő, periferikus helyzetű telkeket alacsony áron felvásárolták, majd amikor e területeket fejleszteni kezdték, és értékük a korábbi többszörösére növekedett, a birtokukban lévő ingatlanokat jóval magasabb összegekért értékesítették, azaz kis anyagi ráfordítás mellett óriási bevételre tettek szert, kihasználva azt is, hogy eleinte még nem terhelte adókötelezettség ezeket a jövedelmeket (ISRAEL, B. J. 2004).

A társadalmi hierarchia csúcsán elhelyezkedő gazdag tőketulajdonosok körét a viszonylag népes középosztály, és egy kisebb létszámú, alacsony státusú, munkanélküli réteg egészítette ki. Az előbbiek többnyire különféle kis- és közepes méretű vállalkozásokat irányítottak, vagy a még szintén tisztas megélhetést biztosító alkalmazotti szférába tartoztak. De idővel az utóbbiak száma is növekedésnek indult, hiszen a közösséget általánosságban jellemző anyagi jólét híre sok szegény, ill. hasznosítható szakképzettséggel nem rendelkező embert csábított az indiai nagyvárosokba a jóval alacsonyabb életszínvonalat biztosító, oszmán uralom alatt álló Közel-Keletről. A zsidó közösség jól kiépített szociális védőhálójának, a gazdag családok adományait kezelő jótékonyági szervezetek gondoskodásának köszönhetően még a nincstelének anyagi helyzete is jobb volt, mint a képzetlen, de munkából élő indiaiaké.

A Bombayben, ill. Calcuttában élő zsidóság társadalmi rétegződésében, foglalkozási szerkezetében mutatkozó hasonlóságokkal szemben a vallási és oktatási intézményrendszer kiépülésének folyamatában lényeges különbségek fedezhetők fel a két közösség esetében.

A calcuttaiak a judaizmus első képviselői voltak a városban, így rákényszerültek arra, hogy a hitélet folytatásához elengedhetetlenül szükséges közösségi épületeket, helyszíneket, elsősorban a zsinagógát és a temetőt viszonylag rövid időn belül létrehozzák. Az 1820-as évek közepén már használatba vehették első templomukat, a település egyik legelső bevándorlója, a fent említett Moses Duek Cohen apósa, *Shalom ben Aaron ben Obadiah Ha-Kohen* emlékére *N've Salom*nak (Salom hajléka) nevezett zsinagógát. A Bombaybe költözők viszont szembesültek a zsidó jelenléttel, hiszen a nem sokkal előttük vidékről beáramló B'né Jisraél tagjai már megtelepedtek itt. Bár e régóta Indiában élő, de a világ zsidóságának életét szabályozó halachához, a közös vallási-liturgikus hagyományokhoz csupán néhány évtizede visszatérő közösséget a mizrachi kultúrájú bagdadiak idegennek érezték és fenntartásokkal kezelték, eleinte mégis az ő intézményeiket használták, és közös helyre temetkeztek, bár a saját temető, ill. az ehhez szükséges terület megszerzésének igénye már az 1840-es években felmerült. Első zsinagógájuk viszont David Sassoon pénzügyi támogatásának köszönhetően csak 1861-re épült fel a *Byculla* nevű városrészben, ahol az újonnan érkezők először letelepedtek. A gazdagabbak a 19. század vége felé a település üzleti negyedébe, Fort Bombaybe költöztek, és 1884-ben *Jacob Sassoon* (David unokája) anyagi hozzájárulásának köszönhetően megalapították a tehető és tekintélyes hitközség anyagi és társadalmi befolyását tükröző, hatalmas *K'neset Eljahu* zsinagógát.

A saját iskolahálózat megszervezésének kezdeti lépéseit a bombayi közösség tette meg, hiszen a Sassoon család adományának köszönhetően már a század első felében megnyílt az alapfokú oktatást biztosító *David Sassoon Iskola*, melynek igazgatói és tanári kara, de később a diákok egy jelentős csoportja is a B'né Jiszraél tagjai közül került ki. Az oktatási intézményt Jacob Sassoon hamarosan színvonalas képzést nyújtó, angol nyelvű középiskolává (Jacob Sassoon Free School) fejlesztette. Napjainkban már többségében nem zsidó diákok látogatják, de még ma is az egyetlen hely, ahol második nyelvként oktatják a hébert. A felsőfokú tanulmányokra pályázók, elsősorban a tehetősebb családból származók az európai (brit) fiatalok számára létesített helyi főiskolákra, ill. angliai egyetemekre jelentkezettek. Calcuttában ezzel szemben a század végéig nem alakultak zsidó iskolák, a gyerekek a keresztény missziók által fenntartott oktatási intézményekbe jártak. Mindaddig így volt ez, amíg egy véletlen folytán ki nem derült, hogy az egyik diáklány a vallásos meggyőzés eredményeként már közvetlenül a kereszténység felvétele előtt állt (ISRAEL, B. J. 2004). Ez az eset ébresztette rá a zsidó közösséget, hogy elkerülhetetlen a saját oktatási infrastruktúra létrehozása. 1881-ben nyitotta meg kapuit a lányok és kisgyermek óvodai, ill. alapfokú iskolai képzését biztosító intézmény (*Jewish Girls and Infants School*), amelyet hamarosan követett a fiúk oktatását felvállaló, 1907-től középiskolaként működő tanintézet. E két iskola ma is működik, de Mumbaihoz hasonlóan már alig vannak zsidó tanulói.

A több mint másfél évezrede Indiában élő másik két történelmi közösséggel szemben a bagdadi zsidóságnak a polgárosodó, nyugati társadalmi szokásokkal gazdagodó nagyvárosi környezetbe kerülve nem volt lehetősége és elég ideje sem arra, hogy mélyebb, a kulturális minták, szokások átvételében is megmutatkozó kapcsolatokat építsen ki a helyi, őslakos népességgel.

A felső- és középosztály, melynek életét egyértelműen a (kapitalista) piacgazdaság törvényei határozták meg, létrehozta saját társadalmi szervezeteit, és a B'né Jiszraélen kívül csak a brit polgári körökkel érintkezett, a közösséget megőrző, az összetartozást erősítő vallási hagyományaihoz azonban továbbra is hű maradt. Európai kötődésük gazdasági téren is megmutatkozott, vállalkozásaik a Brit Kereskedelmi és Iparkamara tagjai voltak, sőt egy idő után a jelentősebb cégek, vállalatbirodalmak már angliai központjaikból irányították, szervezték üzleti tevékenységüket.

A bagdadiak létszamarányukat messze meghaladó mértékű befolyásra tettek szert a politikai szférában és a közélet területén is. A két város önkormányzati irányításában rendre magas pozíciókhoz jutottak, de Bengál, ill. Bombay Presidency törvényhozási testületeiben is szép számmal képviseltették magukat. Jelentős közadományaik nem csupán a helyi zsidóság kulturális és szociális igényeit kívánták kielégíteni, ezek anyagi-társadalmi érték tekintetében jóval túlmutattak a belső közösségépítés célján. A híres filantrópok, különösen a Sassoonok számos közintézmény (kórházak, iskolák, közgyűjtemények stb.) létrehozását támogatták. Közülük is kiemelkedik a ma David Sassoon nevével viselő, 1870-ben felépült, rendkívül értékes gyűjteményt őrző könyvtár Mumbaiban központ-

jában, vagy a jórészt Sir Jacob Sassoon anyagi hozzájárulásának köszönhetően megszülető Királyi Tudományos Intézet (*Royal Institute of Science in Bombay*). Az angol kormányzat, ill. uralkodóház számos nemesi címmel ismerte el a bagdadi zsidóság kiemelkedő közéleti tevékenységét.

A kultúra iránti elkötelezettségük mutatkozott meg abban is, hogy kifejezetten támogatták a nők művészi pályákon való elhelyezkedését, közösségükből többen profi zenészek, táncosok, énekesek lettek, de sok színésznő jutott szerephez a megszületőben lévő mozi világában is. Itt kezdetben jelentős sikereket értek el, de a hangosfilmek megjelenésével át kellett adniuk a helyüket, hiszen nem beszélték jól a marathi, ill. bengáli nyelvet, a brit kultúrájú polgári környezetben nevelkedő fiatalabb generáció lassan angol anyanyelvűvé vált.

A kevésbé tehető, az európaiakkal kapcsolatot nem találó, és inkább befelé forduló, a zsidó azonosságtudat által egybefogott csoportok természetesen tovább őrizték arab nyelvüket, és keleti kulturális környezetük tárgyi emlékeit, viseletét. Később ők is átvették az angolt, de számos arab szót, kifejezést továbbra is megőriztek.

A 19-20. század fordulóján kezdődött a gazdagabb, kozmopolita beállítottságú társadalmi réteg tagjainak elvándorlása. Az elsősorban Nagy-Britanniában, esetleg az Egyesült Államokban, Ausztráliában, Kanadában letelepedők új hazájuk társadalmi struktúrájához is könnyen alkalmazkodtak, sőt asszimilálódtak, nagyon sokan közülük, ill. utódaik közül már elvesztették bagdadi zsidó identitásukat. A 20. század közepén még mintegy 5000 főre tehető (ISRAEL, B. J. 2004) közösség napjainkra szinte teljesen eltűnt, de az 1950-es évektől megélénkülő migráció célállomása továbbra sem Izrael volt, hanem a fenti angolszász államok. Az indiai múlt emlékét valamilyen formában őrző bagdadi közösség összlétszáma nehezen megbecsülhető, nagyjából 4-5000 főre tehető, a még Mumbaiban és Calcuttában élők pedig kb. 200-250-en lehetnek, így a közösségi élet, a vallási intézmények fenntartása ma már egyre inkább lehetetlenné válik.

8. B'NÉ M'NASE

Az 1970-es, 1980-as évek óta két olyan közösség megszerveződésének lehetünk tanúi, amelyek saját állításuk szerint pontosan meg nem határozható történelmi korokban a judaizmus feladására kényszerültek, és napjainkban nagy erőfeszítéseket tesznek annak érdekében, hogy az izraeli társadalom és a vallási hatóságok elfogadják zsidóságukat, biztosítsák az országban való letelepedés jogi feltételeit.

Közülük e célok elérésében sokkal előrébb tart a magát B'né M'nasénak, azaz M'nase fiainak nevező csoport, amely tehát az azonos nevű izraeli törzs leszármazottjának tartja magát. Az Indiai Köztársaság északkeleti részén, a Mianmar és Banglades között fekvő, ún. hét nővérállam közül Mizoram és Manipur területén élő, mintegy 9000 fős³⁶ közösség tagjai a tibeto-burmai nyelveket beszélő mizo, kuki és chin népekhez tartoznak.

A bizonyítékokkal kevésbé alátámasztott, de jól kidolgozott, eredetmagyarázó vándorlástörténetük kezdetei az i.e. 8. századra nyúlnak vissza. Ekkor, a 722-ben Izraelt elérő asszír hódítás felszámolta az Északi Királyságot, és az itt élő 10 törzshöz tartozó népességet szétszórták, rabszolgaságba hurcolták. Ezzel az eseménnyel véget is ér a hiteles forrásokkal igazolható tények sora, a mesés elemeket sem nélkülöző, szóbeli hagyomány útján továbbörökített származástörténet további fejezeteiben szabadulásról és fogságba esésről, üldöztetésről és elnyomásról szóló beszámolók követik egymást. Ezek szerint az észak-mezopotámiai száműzetésből őseik kelet felé, a Méd Birodalom területére menekültek, majd úttalon utakon vándorolva, rejtőzködve az Indus völgyéig, Sindh vidékéig jutottak el. A zsidósággal való utólagos történelmi kapcsolatteremtést tovább erősítendő, úgy gondolják, hogy e területen a menekültek útjai szétváltak, és a későbbi B'né Jisraél közösség elődei Gujaráton át dél felé tartottak, így tehát nem tengeri, hanem szárazföldi úton érték el a kolabai partvidéket. Ők maguk a folyó mentén észak felé folytatták útjukat, azután Kashmíron keresztül Tibetbe, később, i.e. 240 körül Kínába, a mai Henan tartományban található, a Sárga-folyótól délre fekvő Kaifeng városába érkeztek. Úgy tartják, hogy őseik itt újra fogságba estek, sokukat megölték, és ekkor kezdődött el az az asszimilációs folyamat, amely zsidó azonosságtudatuk elhalványulásához vezetett. Az elnyomott közösséget i.sz. 100 táján innen is elűzték, előtte azonban börtekerceiket elvették és elégették azokat. Az elbeszélésnek ezen a pontján könnyű felismerni a párhuzamot abban, ahogyan e két csoport a vallási hagyományoknak az egyes generációk közötti átadásában óriási szerepet betöltő írásbeli emlékek (Tóra-tekercs) elvesztésével igyekeznek igazolni a zsidó identitás elkerülhetetlen meggyengülését (B'né Jisraél: tengerbe veszett = B'né M'nase: elégették). A Kaifengből is távozni kényszerülők közösségének egysége ekkor újra megbomlott, és egy részük a Mekong folyó mentén dél felé vándorolva az Indokínai-félsziget, ill. a szigetvilág különböző államaiban, M'nase fiai pedig a mai Északkelet-Indiában találtak végleges otthonra, ahol ma a különböző törzsi szállásterületeknek megfelelően tagjaik többféle, bár egymással közeli rokonságban álló etnikai csoportba tartoznak (5. ábra).

5. ábra. A B'né M'nase közösség feltételezett vándorlási útvonala

Forrás: http://www.fazliazem.com/research/migrations_Asia.gif

Az egyistenhíthez való visszatérésük a 19. század végén következett el. Az ekkortájt erre a vidékre érkező keresztény missziók célja az volt, hogy kihasználva a nagy vallásrendszerek ideológiai befolyása által érintetlen, természeti vallású törzsi társadalmak tagjainak új eszmék iránti fogékony-ságát, egész közösségeket térítsenek saját hitükre. Törekvésüket siker koronázta, amit mi sem bizonyít jobban, mint az, hogy az északkeleti államok népességének jelentős része megkeresztelkedett, és ma itt él az Indiai Köztársaság keresztény lakosságának hozzávetőleg 25%-a, mintegy 6 millió fő. A Bibliával a századforduló körül megismerkedő M'nase fiai, annak történeteivel és személyeivel kapcsolatban jónéhány ismerős, saját szóbeli hagyományukban is meglévő tényre bukkantak, az új hit felvételét valójában rég elvesztett vallási örökségük visszaszerzéseként élték meg.

A zsidósággal való kapcsolatkeresésük szándékának első jelei a 20. század közepén mutatkoztak meg. Az egész származástörténetük hitelességét leginkább megkérdőjelező fordulat 1951-ben történt, amikor egyik törzsi vezetőjük, Challianthanga (Tchalah) látomást élt át, amelyben isteni ki nyilatkoztatásként azt az utasítást kapta, hogy népének vissza kell térnie az egykor elhagyott, ősi földre. Az Izrael megalakulása után nem sokkal bekövetkező „ébredés” legalábbis erős kétségeket kelt annak igazságtartalmát illetően, mindenesetre az időközben Manmasehben, egy legendás őszikben a M'nase nevű izraeli törzsi vezérét felfedező vallási vezető körül szerveződő kisebb csoport egyre több régi, a Bibliából ismert zsidó vallási szokás átvétele mellett döntött. Végrehajtották a körülmetélést, megtartották a levírátus szokását, sőt egyedülálló módon visszatértek a judaizmusban akkor már közel kétezer éve, a második templom pusztulása óta nem gyakorolt szertartáshoz, az oltáron való áldozatbemutatáshoz, de a vallási szinkretizmus érdekes formájaként a keresztény vallás-gyakorlat számos elemét is megőrizték.

Challianthanga az őt ért transzcendens élmények hatására hivatalosan is felvette a kapcsolatot az izraeli állam és törvényhozás, ill. a vallási hatóságok képviselőivel azért, hogy zsidóságnak elismertséget szerezzen. A rabbinátus azonban státusukat *szaféknak*, vagyis vallásjogilag kétesnek minősítette, letelepedésük tehát törvényi akadályokba ütközött. Ez az elutasítás az új vallási mozgalom erejét megtörte, fejlődését egy időre visszavetette. A „szellemi kaland” emléke azonban nem halványult el teljesen, és jó 20 évvel később, az 1970-es évek végétől kezdve újra megkísérelték, hogy a judaizmushoz közelebb kerüljenek. Az erre késznek mutakozó, fokozatosan növekvő számú közösség karizmatikus vezetőik irányításával a zsidó szokásrend részletes és rendszeres tanulmányozásába kezdett. A zsidóságot egyre nyíltabban felvállaló és hangoztató, magát M'nase fiaiként megnevező csoport az 1980-as évek elején kapcsolatba lépett az *Amisav* (Népem visszatér) nevű társadalmi szervezettel is, amely a világban szétszóródott, esetenként elfeledett zsidó közösségek felkutatásával és Izraelbe való hazatérésének megszervezésével foglalkozik. Az Amisav alapítójának és lelkes munkatársának Elijahu Avichail rabbinak köszönhetően az egész zsidó világ megismerhette a B'né M'nasét és a judaizmus iránti elkötelezettségét tanúsító addigi erőfeszítéseit.

A M'nase fiainak ügyét felkaroló hazafias zsidó szervezetek – az Amisav mellett elsősorban a *Savé Jiszraél* (Izrael visszatérői) – támogatásának köszönhetően 1994-ben a közösség néhány tagjának végre engedélyezték az országban való letelepedést, annak ellenére, hogy helyzetük továbbra is tisztázatlan volt, a hazatéréshez szükséges törvényi feltételeknek valójában nem feleltek meg. Az elkövetkező tíz év során 800 főnek sikerült Izraelbe, pontosabban a megszállt területekre bevándorolnia, hiszen a B'né M'nase tagjai szinte kizárólag a Ciszjordániában és a Gázai-övezetben létesített zsidó telepekre kerültek.

A betelepülők jogi státusának rendezetlenségére hivatkozva, valójában a telepes-politikában *Ariel Saron* miniszterelnöksége idején bekövetkezett fordulat miatt a belügyminiszter 2003-ban visszavonta a további bevándorlást lehetővé tevő engedélyeket. A kormányzati döntésre válaszul 2004.

augusztusában a szefárd főrabbi vizsgálóbizottság kiküldése mellett döntött, hogy hivatalosan is megismerhessék az Északkelet-Indiában élő közösség által követett zsidó vallásgyakorlat és életmód szabályait, ill. további információkat gyűjthessenek a zsidósággal való történelmi kapcsolataik hitelességéről.

A legfőbb vallási hatóság a tapasztalatok alapján 2005. márciusában óriási jelentőségű döntést hozott, igazolta M'nase fiainak zsidó származását, de a több évszázados elszigeteltség és asszimiláció következtében gyökereit elvesztő csoport Izraelbe történő befogadását egy szigorú rabbinikus felügyelet mellett végrehajtott, a vallási törvények ismeretét számon kérő betérési procedúra követelményeinek sikeres teljesítéséhez kötötte. Ugyanezen év szeptemberében az első 700 ember már meg is szerezte a hazatéréshez szükséges igazoló iratokat, és elhagyta Indiát. A szervezett módon, izraeli jóváhagyással zajló tömeges áttérések azonban hamarosan kiváltották a helyi keresztény közösségek, ill. egyházak tiltakozását, ezek nyomán pedig az indiai kormány a vallásközösségek életébe való külső beavatkozással, a belügyek megsértésével vádolta meg a zsidó államot, amely novemberben kénytelen volt visszahívni Indiából a konverzióban közreműködő állampolgárainak jelentős részét. A betérési folyamat ettől kezdve lelassult, 2006-ban 100, 2007-ben pedig mintegy 200 mizorami zsidó³⁷ vált jogosulttá az izraeli állampolgárság megszerzésére, akik azonnal éltek is e lehetőséggel, és új hazájukban telepedtek le (3. kép). A közösség sorsa tehát, úgy tűnik kedvezően alakul majd az elkövetkező években, annak ellenére, hogy egyes társadalmi és politikai körök ma még gyanakvással tekintenek rájuk, és a zsidó öntudatra ébredés furcsa körülményeit kiemelve, a lakóhelyükön gyakori törzsi viszályok és anyagi nélkülözés közepette élőket egyszerűen gazdasági menekülteknek tekintik.³⁸

3. kép. Az Izraelbe érkezés boldog pillanatai (2006)

Forrás: <http://www.hindu.com/2006/11/22/stories/2006112208452200.htm>

9. B'NÉ EFRAJIM

A zsidósághoz való visszatalálását ugyancsak vallási vezetője lelki újjászületésének köszönheti az az egészen különleges, a Dekkán délkeleti részén élő, magát a bibliai Efrajim törzsétől származtató, kis létszámú közösség, amely a B'né M'naséhoz hasonlóan ősatya fiainak, azaz B'né Efrajimnak hívja magát.

Az anyanyelvük miatt telugu zsidóknak is nevezett, mintegy 350 fős³⁹ csoport Andhra Pradesh államnak a Krishna-deltához közel fekvő egyik igazgatási központja, a több mint félmillió lélekszámú Guntur vonzáskörzetébe tartozó Kottareddipalem nevű faluban, és néhány közeli kisebb településen él.

A 19. században érkező protestáns misszionáriusok térítő tevékenysége nyomán a helyi, főként az állam tengerparti körzetében lakó, és jórészt az érinthetetlenek közé tartozó népesség egy része felvette a kereszténységet. A később az új hit szellemében felnövő, és tanításainak megfelelő neveletésben részesülő generációk emlékezetében egyre jelentéktelenebb szerepet játszottak a feledésbe merülő múlt vallási hagyományai. Így volt ez a ma Efrajim fiait irányító két fivér Sadok és S'muél Jacobi családjában is: a II. világháború idején a brit hadseregben szolgálatot vállaló apjuk tanítói képesítést szerzett, az egyik fiú, S'muél pedig hitoktató lett, és az 1980-as évek elején Jeruzsálemben is eljutott.

Itt került közelebbi kapcsolatba a zsidósággal, mint a Biblia, pontosabban az Ószövetség tárgyi és szellemi tradícióit leghitelesebben képviselő közösséggel. A városban szerzett spirituális élmények, vallásos tapasztalatok hatására – elmondása szerint – arra az elhatározásra jutott, hogy elhagyja a kereszténységet, a jövőben zsidóként fog élni, és otthoni környezetének tagjait is igyekszik majd meggyőzni, hogy kövessék őt ezen az úton.

A judaizmust nyilvánvalóan intellektuális és lelki, nem pedig genetikai örökségként megélő S'muél, és bátyja, valamint a hozzájuk csatlakozó, a zsidó vallási hagyományok és tanítások befogadására késznek mutatkozó mintegy 30 család közösségének visszaemlékezéseiben, a kereszténység feladásával egyidejűleg, mégis mind gyakrabban kerültek elő olyan „tények”, melyek arra utaltak, hogy ősök egykor zsidók voltak.

Még e kis csoport vallási vezetőjének történelmi ismeretei sem voltak elegendőek azonban ahhoz, hogy a B'né Menase származását igazoló eseménysorhoz hasonló színvonalú, részletes eredettörténetet dolgozhassanak ki, a tíz elveszett törzs közül éppen Efrajimmal kapcsolatot kereső rokonságteremtés mégsem véletlen, hanem minden bizonnyal tudatos döntés eredménye lehetett. Az 1980-as években a többi zsidó közösséggel kapcsolatot kereső csoport tudomást szerezve M'nase fiairól, mint a zsidósághoz szintén az időtájt csatlakozókról, egyértelművé vált az, hogy saját múltjukat valamilyen módon hozzájuk kell kötniük. A Biblia világában jártas S'muél Jacobi ezen felül azt is

tudta, hogy Efrajim nem csak M'nase testvéreként jelent a zsidósággal való logikus kapcsolati lehetőségét (mindketten József fiai voltak), de azért is, mert választott ősük törzse nagy szerepet vállalt abban a Júda elleni harcban, amely végül az egységes salomoni birodalom kettészakadásához vezetett, a megalakuló Északi Királyságot, a tíz törzs otthonául szolgáló Izraelt pedig éppen ezért gyakran nevezték Efrajimnak is.

A Jacobi fivérek által irányított közösség életében talán mindmáig a legnagyobb jelentőségű esemény volt a Jákob fiairól elnevezett zsinagógájuk, a *B'né Jaakov* felavatása 1992-ben. A laikus, külső szemlélő első látásra úgy gondolhatja, hogy az inkább szegényes falusi viskónak tűnő épület vallási jelentősége eltörpül a korábban megismert, egykor gazdag és nagy befolyással rendelkező mumbai és calcuttai hitközségek monumentális templomai mellett. A zsinagógákat azonban nem méretük és megjelenésük, hanem közösség-szervező, gyülekezeti összetartó erejük alapján hasonlíthatjuk csak össze, így nem kétséges, hogy a fenti nagyvárosok ma már szinte üresen álló, „szakrális kiállítótérként” funkcionáló épületei, vagy a B'né Efrajim kevésbé kifinomult stílusú, de élettel teli, a helyiek beszámolóí szerint esetenként lakófunkciót is ellátó, valódi közösségi háza képvisel-e nagyobb értéket (4. kép).

A liturgiát szolgáló tárgyak kezdetlegessége, ill. hiánya jelzi ugyan a maroknyi csoport erősen korlátozott anyagi lehetőségeit és támogatottságának mértékét, de nem csökkenti lelkesedésüket, nem akadályozza meg őket a vallási szokások és hagyományok megtartásában és ápolásában. Noha nincs Tóra-tekercsük, szombatonként mégis felolvassák a *parasát*, vagyis Mózes öt könyvének adott heti szakaszát egy kétnyelvű (héber-angol) *chumasból*, azaz a tórai szöveg könyv alakú Biblia-változatából. Az áldásokat ugyan ismerő és használó közösség héber nyelvi ismeretei azonban még hiányosak, az askenázi szertartásrendet követő Efrajim fiai kézzel írott, telugu fordítású imakönyveket használnak.

4. kép. A B'né Jaakov zsinagóga valódi közösségi intézmény

Forrás: <http://www.nextyearinmumbai.blogspot.com>

A főként gyapot- és dohánytermesztésből élő földművesek keményen dolgoznak megélhetésükért, szerény jövedelmük egy jelentős részét ennek ellenére gyermekeik oktatására fordítják: 2007-ben 25 fiatal járt angol nyelvű (hindu) középiskolába, az oktatásért évi 180 dollárt fizettek fejeként.⁴⁰ Nem titkolt szándékuk az, hogy gyermekeiknek a lehető legmagasabb szintű képzést, és az Izraelben történő letelepedés esélyét biztosítsák.

Az utódaik jövőjéről így módon gondoskodó közösség vallásjogi elismerése azonban úgy tűnik még sokáig várat magára. Bár Eljahu Avichail, az Amisav szakmai vezetője, és a céljaik teljesülése érdekében a legtöbb segítséget nyújtó szervezet, a *Kulanu* (Mi mindannyian) munkatársai többször is meglátogatták, és további támogatásukról biztosították a csoport tagjait, a még ma is szinte teljesen ismeretlen zsidó szórványnak egyelőre reménye sincs arra, hogy a B'né M'nase tagjainak biztosított politikai jogokkal élhessenek, és Izraelben új életet kezdhessenek.

10. ÖSSZEFOGLALÁS

A zsidóság térszerkezeti és népességföldrajzi jellemvonásainak bemutatása előtt szükségesnek éreztem a belőle kinövő rokon vallások, a kereszténység és az iszlám helyi megjelenésének és térfoglalásának, számarányának, ill. mai társadalmi helyzetének ismertetésével áttekintő képet adni a monoteizmus vallási és politikai jelentőségéről Indiában.

A judaizmus történelmi múltjának és jelenlegi állapotának feltárása előtt megkerülhetetlennek tűnt az összetett rendszerként, „heterogén egységként” értelmezett zsidóság világában való eligazodás érdekében a diaszpóra előbb hagyományos, kultúrtörténeti szemléletű felosztásának ismertetése, majd a napjainkban sokkal inkább állami térstruktúrában megjelenő szórvány földrajzi régiók szerinti elkülönítése.

Mivel a források feldolgozása során arra a megállapításra jutottam, hogy a zsidóságnak Indiában ma öt egymástól távol élő, kis létszámú csoportja különböztethető meg, amelyek szigetszerű tömbökben élnek, célszerűnek tartottam az egyes közösségek társadalomföldrajzi vizsgálatának eredményeit különálló fejezetekben közölni, nem feledkezve meg a közöttük esetenként létrejövő vallási és gazdasági kapcsolatok szerepének, jelentőségének kiemeléséről sem.

A kutatási eredmények azt jelzik, hogy a zsidóság több mint kétezer éves múlta tekinthet vissza a szubkontinens területén. Minden bizonnyal, a legrégebb közösség a magát Izrael fiainak, héberül *B'né Jiszraél*nek hívó csoport, amelynek ősei, vallástörténeti vizsgálatok alapján legkésőbb az i.e. 2. században már Indiában voltak. A 18. század közepéig a világ zsidóságától elszigetelten élő, ismeretlen szórvány a judaizmus bevett vallási hagyományait, liturgikus szokásait szinte teljesen elfeledte, annak csak a legősibb rétegéhez tartozó, archaikus elemeit gyakorolta, a diaszpóra többi részével

semmilyen kapcsolata nem volt. A 18-19. század fordulójáig rurális környezetben élő közösség tagjai számára a legnagyobb fordulatot a zsidó vallás előírásainak megismerése, a másik, akkor már szintén majd másfél évezrede Indiában megtelepedett kolóniával, a kochi zsidósággal való kapcsolatfelvétel élménye jelentette. Az 1800-as évek elejétől kezdve fokozatosan foglalkozást váltó, a brit gyarmati haderőben, később az adminisztrációban, ill. az építőiparban elhelyezkedő B'né Jiszraél zsidók ezzel egyidejűleg a Konkan-parton található szállásterületüket is elhagyták, és a közeli igazgatói központban, Bombayben telepedtek le, ahol a kochi zsidók szellemi irányításával kiépítették saját vallási, közösségi intézményrendszerüket is (zsinagógák, iskolák stb.). Az általában szakképzettséggel rendelkező, jelentős számú értelmiségit kinevelő, tipikusan urbánussá váló szórvány a 20. század közepére a valaha élt legnagyobb, mintegy 20 ezer főt számláló indiai zsidó közösséggé vált, amely a nagyarányú elvándorlás ellenére, vagy éppen annak köszönhetően ma is a legnépesebb, indiai gyökerekkel rendelkező zsidó csoport: a Mumbaiban maradt közel 5 ezer fő mellett további 60 ezer tagja napjainkban Izraelben él.

Az előbbiektől délre, de szintén az Arab-tenger mellékén, a mai Kerala állam területén talált otthonra a második legrégebbi, az i.sz. 4. század óta bizonyíthatóan és folyamatosan a Nyugati-Ghatok előterében élő közösség, a *kochi zsidóság*. A hagyományosan part menti fűszerkereskedelmet folytató csoportnak a B'né Jiszraéllal szemben soha sem szakadtak meg a kulturális kapcsolatai a diaszpóra többi részével, hiszen az Indiai-óceán kereskedelmi útvonalain nem csak áruk, de a zsidóságról szóló hírek, sőt időnként itt letelepedő zsidó kereskedők is érkeztek nyugat felől. A gyarmatosító hatalmak 16. század elejétől kezdve megélénkülő térfoglalása közvetett módon a helyi zsidóság jellegzetes társadalm szerkezeti elkülönüléséhez, szegregációjához vezetett. Az Európából érkező újabb bevándorlók néhány módosabb helyi családdal együtt fokozatosan átvették a nyugatiak által közvetített fehér magasabbrendűség társadalmi normáit, kialakították saját intézményeiket, de a fehérnek nevezett réteg vallásjogi értelemben nem vontak kétségbe az őslakos feketék zsidóságát. A közösség fénykora, gazdaságának legvirágzóbb korszaka a holland fennhatóság idejére (1665-1795) esett, ekkor a gyarmatáru-forgalomban közvetítő kereskedőkként az amúgy is tehetős fehérek még nagyobb vagyonra tettek szert. A brit uralom gazdasági hanyatlással járt együtt, az idők során felhalmozott kereskedelmi tőke további gyarapításának lehetőségei beszűkültek, a gazdagabbak jó része a 19. század elejétől kezdve részben a bagdadi zsidóság révén jelentős kereskedelmi központtá fejlődő Bombaybe és Calcuttába költözött. A legalábbis gazdasági értelemben eljelentéktelenedő kochi közösség kiskereskedelemmel és kézművességgel foglalkozó, helyben maradó tagjainak többsége a B'né Jiszraélhez hasonlóan a 20. század második felében Izraelbe távozott. Az elvándorlás mértékére jellemző, hogy az 1951-ben is csak 2500-3000 fős csoport ma hozzávetőleg 50-70 embert számlál, akik szinte kizárólag az egykori fehér társadalmi réteg, idős tagjai közül kerülnek ki.

A régi keletű, de a másik kettővel ellentétben Indiában csak mintegy 200 éve jelen lévő, ún. *bagdadi zsidóság* Közel-Keletről betelepülő első képviselői jellemzően olyan nagykereskedők voltak, akik korábban megszerzett tőkéjüket az Indiából irányítandó, Kelet- és Délkelet-Ázsia felé irányuló távolsági kereskedelembe, ill. a stabil, kiszámítható gazdasági környezetben fejlődésnek induló ipari beruházásokba kívánták fektetni. Törekvéseiket siker koronázta, és a két nagyvárosban, Bombayben és Calcuttában megtelepedő csoportok vezető családjai jelentős pénzügyi és társadalmi tőkét felhalmozva könnyen alkalmazkodtak a nyugati, polgári értékrend elvárásaihoz és a tőkés gazdaság piaci feltételeihez. A hamarosan angol nyelvűvé váló, a politikai és közéletben is nagy befolyást szerző, jelentős szociális célzatú adományokat tevő, a keleti gyökereket hamar feladó, de a helyi indiai közösségekkel kapcsolatokat nem találó felső- és középosztály tagjai egyértelműen a brit polgári társadalomba való integrációt tekintették elérendő célnak. A 19-20. század fordulójától kezdve a nagyobb vállalkozások tulajdonosai már nem csak cégeik üzleti központjait helyezték át Angliába, de ők maguk is egyre nagyobb számban települtek le Nagy-Britanniában és más angolszász államokban, ahol többségük hamarosan feladta bagdadi zsidó identitását. A gazdag filantróp családok anyagi támogatásának köszönhető általános jólét híre a 19. század folyamán számos szegény és képzetlen embert, ill. családot csábított a két nagyvárosba a Közel-Keletről, akik megélhetésüket főként adományokra alapozták. Az igazi otthonra nem találó, túlnyomórészt arab nyelvű és az iszlám kulturális környezet társadalmi hagyományait tovább ápoló, alacsonyabb státusú népesség bezárkózott, sokáig szinte kizárólag saját vallási közösségének tagjaival tartott kapcsolatot. A 20. század közepén még Indiában élő mintegy 5 ezer bagdadi zsidó túlnyomó többsége ugyancsak az emigrációt választotta, mára csupán 200-250 fő maradt a két metropolisban.

Az indiai zsidósággal foglalkozó kutatómunka legmeglepőbb eredményeit annak a két közösségnek a vizsgálata hozta, amelyek egyedülálló módon csupán néhány évtizeddel ezelőtt csatlakoztak, saját állításuk szerint visszataláltak a judaizmushoz. Az északkelet-indiai Mizoram és Manipur államokban, ill. Andhra Pradeshben élő B'né M'nase (M'nase fiai) és B'né Efrajim (Efrajim fiai) tagjai úgy tartják, hogy az ókori Izraelből az i.e. 8. században száműzetésbe hurcolt zsidó törzsek leszármazottai. A fenti legitimitást erősítendő, a népesebb (9 000 fő) és jóval szervezettebb B'né M'nase egy utólagosnak tűnő részletes vándorlástörténeti eseménysort is megalkotott. A csupán néhány száz főből álló B'né Efrajim ilyenekkel nem rendelkezik, de abban, hogy önmegnevezését a bibliai M'nase testvértörzsének fejére Efrajimra vezeti vissza, határozott szándékosságot sejtethetünk. A 19. században kereszténnyé váló közösségek furcsa körülmények között, az 1970-1980-as évek táján közösségi vezetőik transzcendens élményei, „szellemi ébredése” hatására a zsidósággal való kulturális és politikai kapcsolatteremtés és a kereszténység feladása mellett döntöttek. Legfőbb távlati céljuknak az Indiából való elvándorlást és az Izraelben való letelepedést tekintik. Ennek megvalósulása érdekében a zsidó vallás és életforma szabályainak megtartását felvállaló közösségek integrációs törekvéseinek első eredményei az 1990-es évek közepén jelentkeztek, ekkortól kezdve néhány száz

mizoramianak az elfeledett zsidó közösségek hazatérését támogató nemzetközi szervezetek segítségével sikerült Izraelben letelepednie, noha hivatalosan továbbra sem tekintették őket zsidónak. Még jelentősebb fordulatnak tekinthető az a halachikus (vallásjogi) döntés, amelyben az izraeli főrabbinátus 2005-ben M'nase fia zsidóságának elismerése mellett döntött, de annak érvényességét egy apórlékos betérési procedúra sikeres teljesítéséhez kötötte. Északkelet-Indiából ma már legális körülmények között évente 100-200 fő érkezik haza és szerez izraeli állampolgárságot. Efrajim fiainak még közel sem sikerült ilyen jelentős eredményeket elérniük, a zsidó társadalmi köztudatban is szinte teljesen ismeretlen, mintegy 350 főt számláló közösség vallási elfogadtatása belátható időn belül nem tűnik valószínűnek.

A zsidóságot képviselő vallásközösségek sajátos jellemvonásainak fenti, vázlatos bemutatása is elegendő lehet arra, hogy felismerjük azt a tényt, miszerint a judaizmus múltja és jelene Indiában nem csupán a megszokott módon, az egyes közösségek történelmi pályája és mai helyzete alapján értelmezhető, de akár úgy is, hogy az első három, régi hagyományokkal bíró, mára azonban erősen megfogyatkozó csoport képviseli a múltat, a legújabbak, a zsidósághoz csak néhány évtizeddel ez-előtt csatlakozók pedig a jelent, sőt bizonyos értelemben a jövőt is, hiszen a zsidó létet nem feltétlenül direkt módon, és rövid idő alatt megszerezhető gazdasági előnyökért felvállaló, de közvetve mégiscsak a társadalmi felemelkedés esélyében bízó legfiatalabb közösségek, különösen a B'né Efrajim vallási fejlődése és judaizmusba való integrációja korántsem tekinthető lezárt folyamatnak

11. JEGYZETEK

1. Az ország megnevezés itt általános értelemben, a közhasználatban elterjedt módon, az állam szinonimájaként jelenik meg, de nagyon fontos kiemelni, hogy a két fogalom valós földrajzi jelentése eltér egymástól. Míg az állam a határvitáktól eltekintve egyértelműen kijelölhető, nemzetközileg elfogadott, meghatározható területtel rendelkező entitás, azaz politikai tércategória, addig az ország természeti tájhatárok, ill. társadalomföldrajzi rokon vonások alapján elkülönülő természetes tér, amely csak a legkritikább esetekben feltethető meg valamely államnak. Az Indiai Köztársaság például, az Eurázsiai-hegységrendszer vonulatainak és a tengereknek köszönhetően könnyen lehatárolható nagytájnak és gazdaságföldrajzi egységnek, vagyis egy óriási országnak, az indiai szubkontinensnek a legnagyobb, de nem egyedüli állama, mert az országot megosztó etnikai és vallási különbségek, ill. ellentétek következtében létrejött, további államokkal (Pakisztán, Banglades, Nepál, Bhután, Srí Lanka) osztozik a területén, sőt nyelvi határok mentén maga is tagállamokra bomlik.
2. CIA World Factbook, 2008 est.
3. CIA World Factbook, 2007 est.

4. Az országok jelen esetben speciális értelmű terek: India tekintetében a szubkontinens („India ország”), Izrael vonatkozásában pedig az ókori zsidóság, ill. a korai kereszténység szellemi-kulturális befolyása alatt álló, több mai állam (Izrael, Jordánia, Szíria, Libanon, Egyiptom, Palesztin Hatóság, mint kvázi állam) területét részben vagy egészben magában foglaló, de természetes határok mentén, egzakt módon nehezen elkülöníthető, a Mediterráneum keleti tengermellékére kiterjedő régió, melyet éppen ezért nem lenne helyes Izraelnek hívni (nem „Izrael ország”). Jobb híján Palesztinának, Szentföldnek, esetleg Levantének nevezhetjük.
5. A világvallás fogalma nem egyértelmű, ebből eredően az e kategóriába tartozó vallások köre sem határozható meg pontosan. Általában a legtöbb hívőt vonzó, vagy kisebb létszámú, de az előbbieket kialakulására döntő hatást gyakorló, hitelveiket világirodalmi jelentőségű írásos források segítségével továbbörökítő, a Föld nagy részén elterjedt vallásközösségeket szokták ebbe a csoportba sorolni. A fentiek alapján a kereszténység, az iszlám, a hinduizmus és a buddhizmus kétséget kizáróan világvallásnak tekinthető. Az ún. kínai univerzizmust vagy kínai népi vallást, amely valójában konfucianus szertartásokra, az ősök tiszteletére, buddhista és taoista tanításokra támaszkodó filozófiai-etikai normarendszert jelent, több száz milliós tábora miatt, a judaizmust pedig a nyugati kultúrkör szellemi bázisát jelentő kereszténység, ill. közvetett módon az iszlám létrejöttében játszott szerepe, és globális jelenléte okán ugyancsak világvallásként értelmezhetjük.
6. SZEGEDI N. - WILHELM Z. 2008: India társadalomföldrajza. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, p. 409.
7. CIA World Factbook, 2007 est.
8. A keresztények száma, ill. aránya meghatározásának alapjául Izrael, Ciszjordánia, a Gázai-övezet, Jordánia, Libanon és Szíria teljes területének összlakossága szolgál. Ez viszonylag pontos eredményt ad annak ellenére, hogy Jordánia és Szíria keleti részei már kívül esnek a klasszikus értelemben vett Szentföld határain, mert a népesség túlnyomó része mindkét országban a Földközi-tenger partvidékéhez közelebbi régiókban telepedett meg.
9. CIA World Factbook, 2008 est.
10. CIA World Factbook, 2007 est.
11. Census of India, 2001.
12. CIA World Factbook, 2004.
13. A hinduizmus nyilvánvalóan a sokkal régebbi eredetű brahmanizmus szellemi örökségének tekinthető.
14. Census of India, 2001.
15. CIA World Factbook, 2004.
16. A hinduizmus esetében a szubkontinens különféle népcsoportjairól, a zsidóságnál pedig a diaszpórába kényszerülők eltérő kulturális környezetéről van szó.
17. Census of India, 2001. alapján becsült adat.
18. <http://bahai.in/> (utolsó letöltés dátuma: 2008. 07. 30.)
19. A bahá'í hit nagyarányú elterjedését Indiában valószínűleg az is segíthette, hogy Krishnát is elismerte Isten hírvivőjeként, ill. megnyilvánulásaként, így képes volt hinduk viszonylag nagy tömegeit megérinteni.

20. A malajalam nyelvből származó kifejezés eredetileg a Keralába Nyugat-Ázsiából beáramló, monoteista, sémi népesség megjelölésére szolgált, később minden, nem hindu csoportot így neveztek, de vallásuk alapján megkülönböztették őket. Így a muszlim Mappila mellett létezik keresztény (Nasrila) és zsidó (Juda) Mappila is.
21. Az Indiában és Pakisztánban is hivatalos nyelvi státust élvező hindi, ill. urdu valójában egy nyelvnek tekinthető. Az indoeurópai nyelvcsaládba tartozó nyelv eltérő megjelölése mögött a szóképzésükben megmutatkozó bizonyos különbségek és az írásrendszerük eltérő volta húzódik meg. Az urduban a perzsa-arab nyelvi hatás jobban érvényesült, írásba foglalására pedig az arab ábécé egy módosított formáját használják, míg a hindit az ún. devanagari írásrendszer segítségével rögzítik. A hindi és urdu egységességét hangsúlyozandó, a kettőt együtt hindusztáninak is szokták nevezni.
22. Sajátos, etnikai-vallási alapon elkülönülő, a Malabár-parton a korai századokban a hindu és zsidó népességből kialakult, malajalam nyelvű, dél-indiai kultúrájú, alapvetően szír ortodox liturgiát követő, de mózesi és védikus hagyományokat is integráló keresztény közösség. A Nasrani elnevezés Názáretre, ill. arra a Jézust személyesen ismerő és követő csoportra utal, amely még nem kereszténynek, hanem názáretinek, azaz nacratinak, nasratinak hívta önmagát.
23. A Rajna melléki, ill. általában az egész német nyelvterület középkori héber elnevezése. A nemzetek eredetét rögzítő származástörténetben (1Móz 10,3) Jafet unokájaként megnevezett Askenázt a vallási hagyomány a németek ősével azonosította.
24. <http://www.jafi.org.il/education/100/concepts/demography/demipop.html> (2008. 04. 17.)
25. <http://www.jcpa.org/dje/articles3/sephardic.htm> (2008. 04. 17)
26. Más néven kripto- vagy álzsidók, akik kényszer hatására látszólag feladták vallásukat és áttértek a kereszténységre, de titokban a judaizmus törvényei szerint éltek. Később ők is elhagyták Hispániát, és a világ legkülönbözőbb tájaira eljutva nyilvánosan vállalhatták zsidóságukat.
27. A 12 izraeli törzsi területből Dávid idején megszerveződő, és jelentős politikai tényezővé váló egységes birodalom (i.e. 1000-930) Salamon halála után felbomlott az északi Izrael és a déli Júda királyságára. A 9-7. század között a Termékeny Félhold területét meghódító Asszír Birodalom i. e. 722-ben az északi királyságot leigázta, és szinte a teljes lakosságot száműzte Izraelből, az itt élő tíz törzs szétszóródott, elveszett. Később számos legenda született e törzsek tartózkodási helyeiről, a valóságban azonban fogságba kerültek, létezésük nyomait pedig többé nem sikerült azonosítani, azaz az ókori zsidóság legnagyobb része nyomtalanul eltűnt a történelemből.
28. Nyolc napig tartó zsidó ünnep, a szó jelentése felavatás; annak a diadalnak állít emléket, amelyet a Makkabeusok három éves szabadságharc (i.e. 167-164) után arattak a hellenista uralkodó, IV. Antiochosz Epiphanész hadai felett. A felszabadított, és korábban megszentelt templomban a felavatási szertartás során meggyújtandó lánghoz csupán egy napra elegendő kóser, azaz a főpap pecsétjével lezárt edényben lévő olajat találtak. Csoda folytán a láng azonban egy nap helyett nyolc napig, az új olaj elkészültéig égett.
29. Az ORT a világ legjelentősebb, kormányoktól független nemzetközi zsidó oktatási szervezete, amely Földünk számos országában tart fenn óvodákat, iskolákat, kollégiumokat és szakképző központokat, ezekben évente mintegy 200 ezer ember tanul. Önmagát az 1880-ban, a szegény sorsú zsidó gyerekek oktatá-

sa és társadalmi felemelése céljából Oroszországban létrehozott **Общесетзтво Ремесленново i Земледелцесзкovo Трудa**, a Kézműves és Földműves Mesterségek Egyesülete jogutódjának tartja, a szervezet neve is az egykori egyesület orosz nevének kezdőbetűiből képzett mozaikszó.

30. <http://www.cbs.gov.il/reader/> (2007. 11. 12.)
31. A B'né M'nase és a B'né Efrajim zsidósághoz való tartozása nem általánosan elismert, így ők a mai szakirodalmi statisztikákban még nem jelennek meg.
32. A navarrai Tudelából származó zsidó világtutató, aki Marco Polót egy évszázaddal megelőzve már beszámolt ázsiai tapasztalatairól. 1165-ben kelt útra és 1173-ig bejárta Franciaország, Itália, Görögország, Szíria, Palesztina, Irak, a Perzsa(Arab)-öböl menti terület és India, valamint Egyiptom és Szicília tájait, mintegy 300 helyszínről közölve információkat. Úti élményeiből összeállított műve (Széfer hamaszaot – Utazások könyve), melyet 1543-ban adtak ki először Konstantinápolyban, a kor és az általa bejárt területek zsidó vonatkozású történelmének egyik fő forrása, de elsőrangú forrásirodalom a földrajzi tudományok számára is. Tudelai Benjámin nem csak a zsidó közösségek iránt érdeklődött, de általában a politikai és gazdasági viszonyokról is gyűjtött adatokat.
33. A zamorinok egy előkelő kasztba tartozó hindu uralkodódinasztia, a Nairok tagjai voltak, akik a 14-18. század között a mai Kerala állam területén fennálló államot, Calicutot (Kozhikode) irányították.
34. <http://adaniel.tripod.com/cochin.htm> (2007. 10. 09.)
35. <http://www.masaisrael.org/Masa/English/OUT+OF+INDIA> (2007. 09. 21.)
36. <http://www.asianews.it/index.php?art=4148&l=en> (2007. 09. 05.)
37. <http://www.israelnationalnews.com/News/News.aspx/123481> (2007. 08. 14.)
38. <http://www.asianews.it/index.php?art=4148&l=en> (2007. 09. 05.)
39. <http://www.kulanu.org/india/andhra-pradesh.php> (2008. 02. 27.)
40. <http://www.kulanu.org/india/andhra-pradesh.php> (2008. 02. 27.)

12. IRODALOMJEGYZÉK

- BARNAVI, É. 1995: *A zsidó nép világtörténete: A patriarchák korától napjainkig*. Gemini, Budapest.
- CHOPRA, P. N. 1988: *Encyclopaedia of India 1-2*. Agam Prakasham, Delhi.
- DE LANGE, N. 1996: *A zsidó világ atlasza*. Helikon, Budapest.
- DE PAIVA, M. P. 1968: *Notisios Dos Judeos De Cochín*. Published in English translation with notes by S.S. Koder in the Cochín Synagogue 400th Anniversary Souvenir Volume, Cochín.
- DUTT, A. K. 1987: *Fully Annotated Atlas of South Asia*. Westview Press, Boulder.

- EGOROVA, Y. 2006: *Jews and India: Perceptions and Image*. Routledge, New York.
- FERNANDES, E. 2008: *The Last Jews of Kerala*. Portobello Books Ltd., London.
- HACOHEM, D. R. 1986: *One People: The Story of the Eastern Jews*. Adama Books, New York.
- HARDY, F. 2005: *The Religious Culture of India: Power, Love and Wisdom*. Cambridge University Press, Cambridge.
- ISENBERG, S. B. 1988: *India's Bene Israel: A Comprehensive Inquiry and Sourcebook*. Popular Prakashan, Bombay.
- ISRAEL, B. J. 2004: *The Jews of India*. Mosaic Books, New Delhi.
- ISRAEL, R. R. 2002: *The Jews of India: Their Story*. Mosaic Books, New Delhi.
- JOHNSON, G. 1998: *Az indiai világ atlasza*. Helikon, Budapest.
- KATZ, N. 1995: *Studies of Indian Jewish Identity*. Manohar Publishers, New Delhi.
- KATZ, N. 2000: *Who are the Jews of India?* University of California Press, Berkeley.
- Kurian, G. T. 1991: *Historical and Cultural Dictionary of India*. University Microfilms International, Ann Arbor.
- METCALF, B. D. 2002: *A Concise History of India*. Cambridge University Press, Cambridge – New York.
- MORAES, G. M. 1964: *A History of Christianity in India*. Bombay.
- NAJAM, A. 2005: *Where have Pakistan's Jews gone?* In: <http://fletcher.tufts.edu/news/2005/09/najam091605.shtml> (utolsó letöltés dátuma: 2008. 03. 20.)
- PUSKÁS I. 1991: *India bibliográfia*. Bibliotheca orientalis Hungarica, 35. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- ROBINSON, F. (ed.) 1989: *The Cambridge Encyclopaedia of India, Pakistan, Bangladesh, Sri Lanka, Nepal, Bhutan and the Maldives*. Cambridge University Press, Cambridge.
- ROLAND, J. G. 1998: *The Jewish Communities of India: Identity in a Colonial Era*. Transaction Publishers, Piscataway, New Jersey.
- ROTH, C. 1941: *The Sassoon Dynasty*. R. Hale Ltd., London.
- SLAPAK, O. 1995: *The Jews of India: A Story of Three Communities*. UPNE, Jerusalem.

- SZEGEDI N. – WILHELM Z. 2008: *India társadalomföldrajza*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, pp. 404-440.
- TIMBERG, T. 1986: *Jews in India*. Vikas Publishing House, New Delhi.
- WEIL, S. *The Bene Israel of India. The Database of Jewish Communities, The Nahum Goldmann Museum of the Jewish Diaspora*. In: <http://www.bh.org.il/Communities/Archive/BeneIsrael.asp> (2007. 10. 09.)
- WILHELM Z. 2008: *Adatok az indiai urbanizáció folyamatának vizsgálatához*. – Modern Geográfia 2008/2. szám, pp. 1-57.
- WILHELM Z. – PETE J. – KISGYÖRGY P. 2006: *Adatok a kasmíri konfliktus politikai földrajzi elemzéséhez*. – Földr. Ért. LV. Évf. 1-2. füzet, pp. 213-237.
- <http://adaniel.tripod.com/beneisrael.htm> (2008. 03. 13.)
- <http://adaniel.tripod.com/cochin.htm> (2008. 03. 13.)
- <http://adaniel.tripod.com/jews.htm> (2008. 03. 13.)
- <http://maps.google.com/maps/ms?hl=en&ie=UTF8&msa=0&msid=100727372378910613073.00044c407994de0ae1ce7&ll=18.985153777969955,72.83227443695068> (2007. 08. 08.)
- <http://members.tripod.com/~aaronSolomon/Bene.htm> (2008. 03. 13.)
- <http://nextyearinmumbai.blogspot.com/2008/03/last-week-we-followed-one-of-our-main.html> (2008. 06. 11.)
- http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/6218168.stm (2008. 05. 10.)
- http://news.bbc.co.uk/2/hi/south_asia/3228054.stm (2008. 05. 10.)
- http://news.bbc.co.uk/2/hi/south_asia/4143106.stm (2008. 05. 10.)
- http://newswww.bbc.net.uk/1/hi/world/south_asia/3575716.stm (2008. 04. 20.)
- <http://shamash.org/trb/judaism.html> (2007. 11. 15.)
- <http://www.amijewish.info/> (2008. 02. 19.)
- <http://www.amishav.org.il/> (2008. 02. 19.)
- <http://www.ananthapuri.com/kerala-history.asp?page=jew> (2008. 06. 30.)
- <http://www.babylonjewry.org.il/new/english/nehardea/10/m1.htm> (2008. 02. 19.)
- <http://www.bneimenashe.com/> (2007. 09. 23.)

- <http://www.haruth.com/AsianIndiaSynagogues.html> (2007. 12. 14.)
- http://www.haruth.com/kochi_jews.htm (2007. 12. 14.)
- <http://www.hindu.com/2006/11/22/stories/2006112208452200.htm> (2008. 06. 30.)
- <http://www.ifcj.org/site/News2?page=NewsArticle&id=13771> (2008. 05. 10.)
- <http://www.indianchristianity.com/> (2008. 07. 08.)
- <http://www.israelnationalnews.com/News/News.aspx/123481> (2008. 05. 22.)
- <http://www.israelnationalnews.com/News/News.aspx/79370> (2008. 05. 22.)
- http://www.jewishphotolibrary.com/?page_id=3 (2007. 10. 31.)
- <http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/Judaism/indians.html> (2007. 08. 26.)
- <http://www.jewsofindia.org/> (2007. 09. 30.)
- <http://www.kulanu.org/india/> (2008. 01. 24.)
- <http://www.kulanu.org/india/andhra-pradesh.php> (2008. 01. 24.)
- <http://www.kulanu.org/india/indiajournal07.php> (2008. 01. 24.)
- http://www.kulanu.org/india/telugu_jews.php (2008. 01. 24.)
- <http://www.masaisrael.org/Masa/English/OUT+OF+INDIA> (2008. 07. 17.)
- <http://www.merineews.com/catFull.jsp?articleID=123968&catID=2&category=India&rtFlg=rtFlg> (2008. 07. 08.)
- <http://www.shavei.org//en/Default.aspx> (2007. 09. 30.)
- <http://www.shelterbelt.com/KJ/khjews.html> (2008. 05. 20.)
- <http://www.zimbio.com/Tourism/articles/41/COCHIN+Jew+Town+disappearing+community> (2008. 04. 29.)